

Historische Kring Diemen

Jaargang 22 - Nummer 2-2012

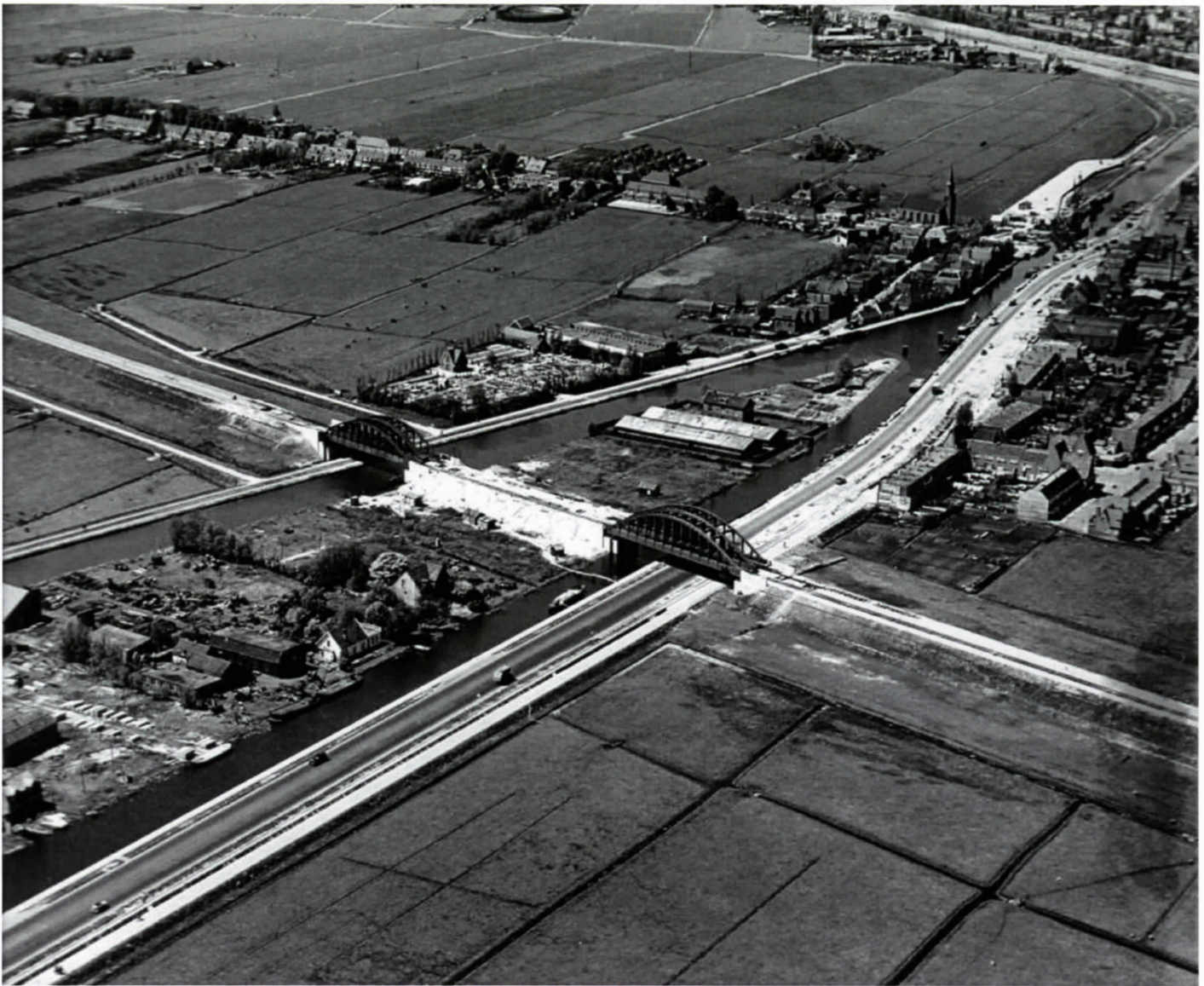
Uitg. P. J. H. Vervetjes.

Groete uit Diemerbrüg.

‘DE SNIEP’ IN DIEMEN VAN 1640 TOT 2012

IN DIT NUMMER:

O.A. BEDRIJVIGHEID, STRAATNAMEN VAN SURINAAMSE PLANTAGES EN
DIEMENSE SPORTHELDEN IN NIEUWE WOONWIJK, DE ‘AGO’ EN ‘PANTAR’,
TO MOET ZWEMMEN, MEUBELBOULEVARD EN VEEL FOTO’S

Een luchtfoto van Diemerbrug met links het voormalige industrieterrein 'De Sniep', gezien vanuit het oosten (foto col. Jo Noa)

INHOUD

• Voorwoord (<i>Amy Koopmanschap</i>)	1
• Van 'Verkens Eyland' tot 'Plantage De Sniep' (<i>Wiard Krook</i>)	2
• Fabriekmatige bedrijvigheid op 'De Sniep' (<i>Jaap Haag</i>)	6
• Oude plantagenamen in Diemens nieuwste woonwijk (<i>Jaap Haag</i>)	10
• De Diemense brugnamen Korjaal, Piaka en Barku di Bela (<i>Jaap Haag</i>)	19
• Straten in 'Plantage De Sniep' krijgen namen van Diemense sporthelden (<i>Taco ten Dam</i>)	21
• 'Pantar' voorheen 'AGO' al ruim 60 jaar aanwezig in Diemen (<i>Taco ten Dam & Wil van Koningsbrugge</i>)	24
• 1975: "To moet zwemmen" (<i>Taco ten Dam</i>)	27
• Sport en meubels op 'De Sniep' (<i>Alfons Ruitenbeek</i>)	29
• Wonen in de Burgemeester Bickerstraat in de jaren '50 (<i>Will Bulterman Taco ten Dam & Wiard Krook</i>)	31
• Schilderij "De bevrijding van Sint Petrus uit zijn Banden" gerestaureerd (<i>Ellen van Meurs</i>)	35
• 'Plantage De Sniep' Buitengewoon Diemen (<i>Gemeente Diemen</i>)	38

Foto voorzijde omslag:

De Muiderstraatweg richting Muiden. Rechts is nog de uiterste punt van 'De Sniep' zichtbaar met de muzikentent (prentbriefkaart, uitgave P.J.B. Vervetjes, col. John Haen)

bestuur:

voorzitter: John Cuijpers
secretaris: Peter Texier
penningmeester: Han Saan
bestuursleden: Frans Deckers
Jaap Haag
Wiard Krook
Noor van Mens
Cora Rijfkogel

secretariaat: Rietzangerweg 104
1111 VN Diemen
tel. 695.41.40
j.texier@chello.nl

gironummer: 152.58.66
penningmeester HKD
Buitenlust 50
1111 JK Diemen
saan44@zonnet.nl

redactieadres: Anne Frankstraat 13
1112 LL Diemen
t.ten.dam@planet.nl

redactieteam: Will Bulterman
Taco ten Dam
Jaap Haag
Wiard Krook
Ellen van Meurs
Alfons Ruitenbeek

lay-out: Wiard Krook

eindredactie: Taco ten Dam

druk: Drukpartners
Dijkman-Smeink BV
Schepenbergweg 33
1105 AS Amsterdam
www.drukpartners.nl

ISSN 0929-9068

© 2012 Artikelen of delen daaruit mogen niet worden overgenomen zonder toestemming van de auteur(s). Het lidmaatschap van de Historische Kring Diemen bedraagt € 15 per jaar. Leden ontvangen de HKD-Nieuwsbrief en minimaal tweemaal per jaar het verenigingsblad Historische Kring Diemen. Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat.

Het verschijnen van dit tijdschrift doet mij om verschillende redenen veel plezier. Het is om te beginnen het bewijs van de actualiteit van geschiedenis. Zelfs de nieuwste wijk van onze gemeente, *Plantage De Sniep*, levert interessante historische verhalen. Dat die verhalen boven water zijn getild en hier voor een groter publiek beschikbaar komen, is belangrijk. Nieuwe bewoners van die wijk gaan zich op die manier verbonden voelen met de plek waar ze wonen. Tegelijkertijd kunnen andere Diemenaren er kennis van nemen dat dat nieuwe stukje Diemen ook echt van oudsher bij onze gemeenschap hoort. Dat vind ik een grote waarde van lokaal geschiedenisonderzoek.

Tweede reden voor mijn tevredenheid over dit tijdschrift is dat het bewijst hoe vitaal de *Historische Kring Diemen* is. Het lukt de vereniging goed om iedere keer weer leuke, leeswaardige en interessante aspecten van het leven in Diemen boven water te tillen. Ieder jaar weer een serie tijdschriften, soms een boek, de nodige bijeenkomsten, echt een levende vereniging, die voor veel Diemenaren een actieve of meer passieve tijdsbesteding is. Op die manier draagt de HKD bij aan het saamhorigheidsgevoel van ons dorp en dat kan ook vanuit de gemeente op waardering rekenen.

Ten derde ben ik er natuurlijk blij mee dat het nieuwe stukje Diemen in het licht gezet wordt. Niet alleen omdat *Plantage De Sniep* als nieuwbouwwijk in deze lastige periode een steuntje in de rug verdient. Maar vooral omdat het gebied al sinds jaar en dag een deel van ons dorp is en die kennis niet verloren mag gaan: of het nou gaat om de vroege geschiedenis van het Varkenseiland of de recente van de meubelboulevard.

Waar ik bijzonder mee ben ingenomen is de aandacht voor de achtergrond van de straatnamen op *Plantage De Sniep*. Met de plantagenamen uit de vroegere Nederlandse koloniën namen we als gemeente een stap die best voor controverse had kunnen zorgen, maar gelukkig is die keuze ook opgevat zoals we hem bedoelden: als een duidelijke verwijzing naar de verbondenheid tussen de lokale gemeenschap en de voormalige koloniën in de West, mede omdat Diemen een aanzienlijke Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap kent. Om die reden wilden we niet stilzwijgend voorbij gaan aan de koloniale geschiedenis van ons land.

We hebben op *Plantage De Sniep* ook een aantal straten vernoemd naar Diemense sporthelden. Gezien de locatie is dat logisch, maar het ging er ons vooral om te laten zien dat we trots zijn op die Diemenaren. Mooi dus dat zij in dit tijdschrift hun plekje kregen.

U ziet, ik ben als bestuurder blij met dit blad, maar ik ben ook als lezer blij. Leuke, bijzondere, herkenbare, goede verhalen. Ik weet dat u als lezer veel plezier zult beleven met het lezen over dit specifieke stukje Diemen.

De samenstellers en auteurs wil ik hartelijk bedanken voor het uitbrengen van dit nummer.

Amy Koopmanschap, Burgemeester van Diemen

VAN ‘VERKENS EYLAND’ TOT ‘PLANTAGE DE SNIEP’

Wiard Krook

In het begin van de 17e eeuw stond het dorpje Diemerbrug, met slechts een paar huizen, nog maar nauwelijks op de kaart. In deze tijd lag de dorpskern van Diemen, met een kerk, het *Regthuis* (in gebruik als horecagelegenheid, raadshuis en rechtszaal) en een schooltje nog een stuk noordelijker, op de plaats die we nu “Oud-Diemen” noemen.

Weespertrekvaart

In het begin van het jaar 1638 werd begonnen met het graven van een kanaal met een jaagpad voor trekpaarden tussen Amsterdam en Weesp. Deze vaart, die bekend staat als de Weespertrekvaart, werd geheel met behulp van mankracht gegraven. Hij liep vanaf het Diemermeer, de huidige Watergraafsmeer, via Diemerbrug naar Weesp. De oude Bovenrijkersloot die oorspronkelijk het Diemermeer met het Bijlmermeer verbond, werd voor deze nieuwe waterweg geheel vergraven. De vaart volgde de grens tussen de Diempolder en de zuidelijk gelegen Venserpolder. Een gedeelte van de oude trekvaart is nog steeds aanwezig. Het smalle onverharde jaagpad veranderde in de loop der jaren in een brede geasfalteerde weg: de Hartveldse- en Muiderstraatweg.

De bekende Amsterdamse historicus Jan Wagenaar beschreef in 1767 in zijn uitvoerige publicatie “Amsterdam in Zyne Opkomst, Aanwas, Geschiednissen, Voorrechten, Koophandel, Gebouwen, Kerkenstaat, Scholen, Schutterye, Gilden en Regeeringe” hoe de Weesper-

trekvaart indertijd werd gefinancierd en moest worden onderhouden: “Op den vyftienden October des jaars 1637, verwierven Amsterdam en Weesp Octroi tot het maaken van eenen Trekweg en Voetpad tusschen de twee Steden, en tot het opstellen van eene Gabelle, om de kosten te vinden gerekend tegen den penning twintig; welke gabelle, door beide de Steden, ieder voor de helft, genooten zou worden. (...) Op den eersten Augustus des jaars 1638, kwamen dezelfde aangelanden met de Steden Amsterdam en Weesp, overeen, om de bruggen, leggende in den weg tusschen Amsterdam en de Diemermeerbrugge, en den verderen weg, ter breedte van vyftig voeten, te onderhouden, op zulk een’ schouw, als daarop, van hooger hand, gesteld zou worden, mids de twee gemelde Steden het onderhoud van de schoeijinge langs den Amstel aan de oostzyde, met de buitenvleugels, van de bruggen, en twaalf voeten wegs daar nevens, tot een trekpad tusschen Amsterdam en de Diemermeerbrugge, zo ver als de Steden dien weg zouden goedvinden te gebruiken, ten haaren laste namen.”¹

Detail uit de kaart van Noord-Holland en Friesland uit de Brusselse Atlas van Christiaan Sgroten (1573). Duidelijk is de Rykersloot (Bovenrijkersloot) zichtbaar die het Diemermeer (later Watergraafsmeer genoemd) verbond met het Bijlmermeer.

Muidertrekvaart

In 1640 werd ook een concessie verleend om een waterwegverbinding tussen Diemerbrug en Muiden te realiseren. Hiervoor werd de Weesper trekvaart bij Diemerbrug afgetakt. Met de totstandkoming van de Weesper- en Muidertrekvaart werden uiteindelijk de rivieren de Amstel, de Diem, de Gaasp en de Vecht met elkaar verbonden.

Stats Landt

Doordat de Weesper- en de Muidertrekvaart de Korte Diem (het smalle zuidelijke deel van de rivier de Diem) doorsneden, ontstond er binnen de dorpskern van Diemerbrug een geïsoleerd driehoekig stuk land. Aanvankelijk behoorde dit eiland niet tot het grondgebied van Diemen maar van Amsterdam en Weesp. Overigens deed Weesp rond het jaar 1699 weer afstand van haar deel en werd Amsterdam de enige eigenaar.

Op de kaart "Afbecdinge van de Wydvermaarde en Beroemde Koopstad Amsteldam met d' Omleggende Landen, gemeten en getekent door Gerrit Drogenham, Landmeter, in 't Koper gebracht door Daniel Stopendaal", uitgegeven in circa 1700, staat *De Sniep* dan ook aangegeven als "Stats Landt".

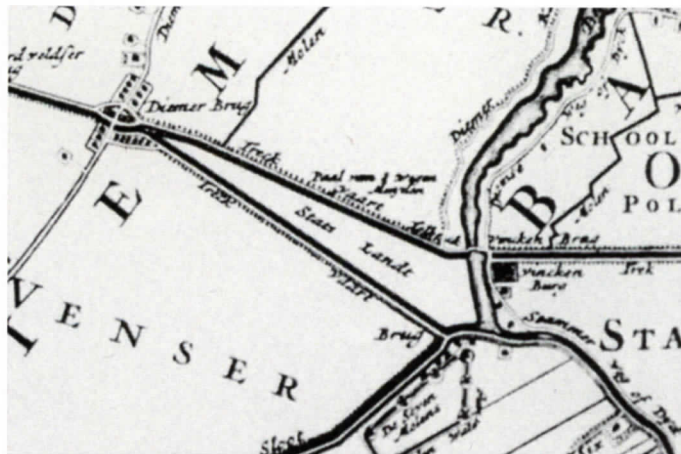
Sniep of Varkens Eyland

Jan Wandelaar vermeldde op zijn gedetailleerde kaart "Kaarte van alle de Dykpligtige en eenige Waalpligtige Landen Behorende onder het Hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdyk" uit 1749: "De Sniep of Varkens Eyland Toebehoorende de Stad Amsterdam"².

In 1750 publiceerde Isaak Tirion zijn beschrijving van Diemen: "De Buurt aan de Diemerbrug is aanzienlyker dan het Dorp van Diemen zelve. Zy is, sedert den jaar 1640, merkelyk grooter geworden, door het graaven der Vaarten van Amsterdam naar Weesp, Muiden en Naarden. De Stad Amsterdam heeft deeze Brug in Erfpacht van de Graaflykheid. Hier moeten alle Schuiten en Jagten van en naar de bovengemelde Plaatsen, de Gooilandsche en verscheiden Stichtsche Dorpen, doorvaaren, 't welk hier een aangename beweging geeft. De Ambagtsheerlykheid van Diemen werdt op den zelfden tyd als Ouderkerk door Burgemeesteren van Amsterdam, voor Tienduizend Driehonderd Guldens uit de Graaflykheids Domeinen voor de Stad gekogt."³

Ook Pieter Meyer, die in 1755 de "Nieuwe Kaart van den Amstelsroom" uitgaf, omschreef *De Sniep* als: "Sniep of Varkens Eil".

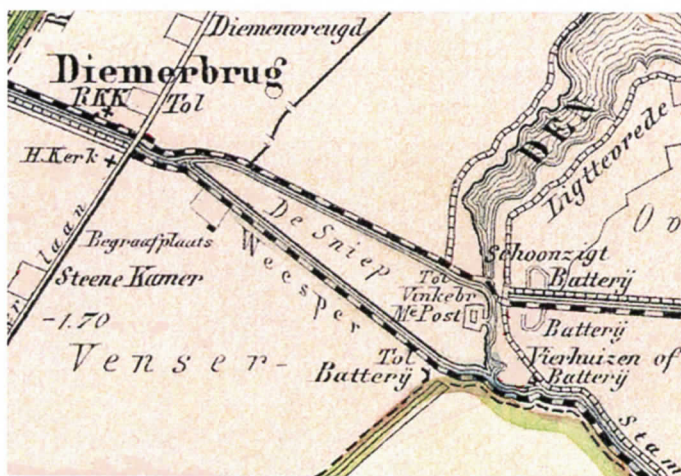
Over *De Sniep* schreef Jan Wagenaar in 1767 het volgende: "De aanzienlyke buurt *Diemerbrug* legt aan den Diemerweg en Rykersloot, uit welke, de vaart van Amsterdam naar Muiden voortgegraaven is. In deeze buurt, staan veel meer en veel beter huizen, dan in het Dorp Diemen. Ook zijn hier verscheiden' neeringryke herbergen. De brug, naar welke, de buurt haaren naam, en die de Stad Amsterdam in pagt heeft van de Graaflykheid, legt over de Rykersloot, loopende in de gemelde vaart, sedert het graaven van welke, omtrent den jaare 1640, de buurt, in getal van huizen, sterk toegenomen is. Ook moeten alle schuiten en rytuigen, die, van Amsterdam, langs den naasten weg, naar Muiden, Naarden en Weesp willen, de *Diemerbrug* voorby: 't welk veel leevens en gewoels, in deeze buurte, veroorzaakt. De Trekvaarten van Muiden en Weesp loopten, aan de *Diemerbrug*, samen, en tusschen de twee vaarten, legt hier een driehoekig stuk Lands, welk der Stad Amsterdam toekomt, en het Verkens-Eiland genaamd wordt. Het is een overgebleeven gedeelte van het land, welk, tot het graaven der Weesper Trekvaarte, uit de

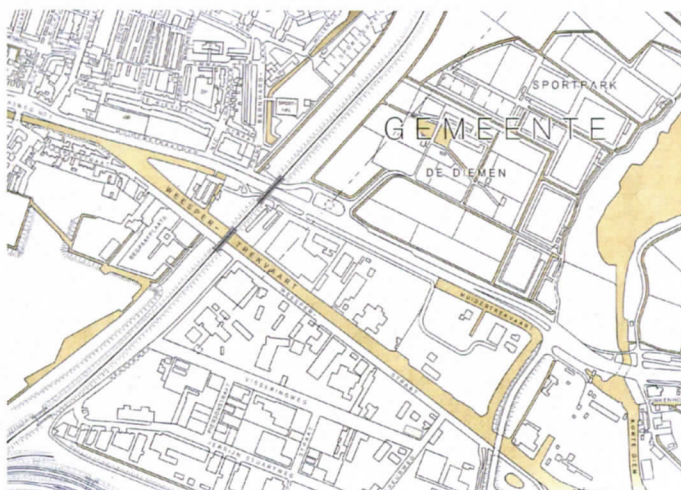
Detail kaart Gerrit Drogenham (ca. 1700)

Detail kaart Pieter Meyer (ca. 1755)

Detail kaart 'Gemeente Diemen' Hugo Suringar, Leeuwarden (1866)

Detail "Kaart van Amsterdam", Dienst der Publieke Werken, Amsterdam (1976)

Tekening "Weespertrekvaart naar Amsterdam gezien", Jan Schouten (ca. 1750)

Venser-Polder, aangekogt was. Het is vyftien morgen, honderd vyf en vyftig en drie vierde roeden Amsterdamsche maat groot."⁴

Een andere bekende dorpsbeschrijver was Lieven van Olfen. In 1787 schreef hij over het dorp Diemen:

"Bovenkerk of Bovendekerk, is wel de aanzienlijkste buurt, vermits in dezelve verre de meeste huizen, plaatsen, en het beste land wordt gevonden; als mede om dat er de buurt *Diemerbrug* onder behoort: dezee buurt is in 1640 grootlijks aangebroeid, toen naamlijk aldaar de vaart naar *Muiden* en *Weesp* werd gegraven, en is, zo wegens haare ligging, als passage van rijtuigen en schepen, zeer vermaaklijk."⁵

Onder het hoofdstukje "Reisgelegenheden" krijgen we nog wat meer informatie over het reizen per trekschuit: "Men vaart geregeld met de *Weesper* en *Muider* schuiten, dagelijks, tot aan de *Diemerbrug*, daar dezelve schuiten een weinig tijds vertoeven: *Diemen* heeft ook een

eigen schipper, die tweemaal 's weeks, maandag en vrijdag, visa versa vaart, bezorgen de vrachtgoederen en andere benodigdheden voor de Ingezetenen: nog vaart er 's zondags 's morgens ten 8 uure, een kerk-schuit, van de Tolbrug in de Meir, na *Diemen*, zo tot gemak voor de bewoonders van de Meir als andere lieden die begeeren te *Diemen* in de kerk te gaan, vertrekken de zelv e schuiten wederom terug met het uitgaan van de kerk, en voor de geene die begeeren te wandelen, gaat men door de Meir totaan *Diemerbrug*, of den *Diemerdijk* tot aan den afloop na *Diemen*, waarna men in een quartier uurs op het dorp kan weezen."⁶

Jacobus Kok, auteur van het "Vaderlandsch Woordenboek", schreef een jaar later in 1788:

"*Diemerbrug*, een Buurt, die vrij aanzienlijker is dan het Dorp zelve, en, zedert het jaar 1640, merkelyk grooter geworden dan te vooren, ter oorzaake van het graaven der Vaarten, van *Amsteldam* naar *Weesp*, *Muiden* en *Naarden*. De Brug aldaar word door de Stad *Amsteldam*, van de Graaflykheid, in erfpacht gehouden. Alle de vaartuigen van, en naar de bovengemelde plaatsen, als ook door de *Gooilandsche* en *Stichtsche* Dorpen op- en afkomende, moeten aldaar een bepaald bruggeld betaalen. De twee Trekvaarten van *Muiden* en *Weesp* loopen aan dezen Brug te zamen. Tusschen dezelve is aldaar een driehoekig stuk lands, de Stad *Amsteldam* in eigendom behoorende, en het *Verkens Eiland* genaamd."⁷

Verdere informatie over De Sniep vinden we in de publicatie "Historie van Diemen" van P.J. ter Beek uit 1957:

"Het vroeger door Bijlmermeer aangekochte Oostelijke gedeelte van *Zwanenland*, langs de *Rijker- of Vaarsloot* (*Muidervaart*), dat niet voor het aanleggen van de vroeger genoemde wegen (*Zandpad* en *Muiderstraatweg*) werd gebruikt en aan *Weesp* en *Amsterdam* is overgegaan, ieder voor de helft, kwam in 1699 geheel aan Amster-

Detail uit gravure "Gezigt vande Ringdijk na den Diemer Brug", Daniel Stoppendaal (1725)

dam. Het werd opgehoogd met klei en door het brengen van varkens daarop, die tevens gras en jeneverdrift uit de stokerijen te Weesp als voedsel ontvingen, kreeg dit eiland, om zijn gedaante "de Sniep" gehe- ten, ook de naam van Varkenseiland.⁸

Noten

1. Wagenaar 1760, deel I, pag. 532-533.
2. Volgens Van Dale is "Sniep" een verouderde en gewestelijke uitdrukking voor een puntig toelopend stuk grond.
3. Tirion 1750, pag. 172.
4. Wagenaar 1767, deel III, pag. 65.
5. Ollefen 1787, pag. 4.
6. Idem, pag. 16.
7. Kok 1788, pag. 294.
8. Beek 1956, pag. 39.

Literatuur

- **Bakker, Jos:** *De Sniep; een vreemde vogel in Diemen?*, **Historische Kring Diemen**, Diemen, 2009.
- **Beek, P.J. ter:** *Historie van Diemen*, (tweede gewijzigde druk), Am- sterdam, 1956.
- **Greup, G.M.:** *De Rijnverbinding van Amsterdam en haar geschiedenis, Kamer en Koophandel en Fabrieken*, Amsterdam, 1952.
- **Kok, Jacobus:** *Vaderlandsch Woordenboek*, deel 11, Amsterdam, 1788.
- **Krook, Wiard:** *Op de Sniep*, in: **HKD**, jrg. 3, nr. 2, 1993, pag. 11-12.
- **Neve, Roel de & Alex van Heezik:** *Omzien naar water, Hoogheemraad- schap Amstel Gooi en Vecht / Dienst Waterbeheersing en Riolering*, Den Haag, 2002
- **Ollefen, L. van:** *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver; Het Dorp Diemen*, deel III, Amsterdam, 1787.
- **Schmitz, Erik:** *De weg- en bruggen van Diemen*, in: **HKD**, jrg. 3, nr. 1, 1993, pag. 15-17.
- **Tirion, Isaak:** *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden; beehel- zende het vervolg der beschryving van Holland*, Amsterdam, 1750.

Gravure "D' Hoek van de Diemermeer en den Omval uyt de Ringsloot ziende op de buyten Amstel", Daniel Stoppendaal (1725)

- **Wagenaar, Jan:** *Amsterdam in Zyne Opkomst, Aanwas, Geschiednissen, Voorrechten, Koophandel, Gebouwen, Kerkenstaat, Scholen, Schutterye, Gilden en Regeeringe*, 4 delen, Amsterdam, 1760-1802.

Detail uit de "Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000", Topgraphische Inrichting, 1888 (gedeeltelijk herzien 1911)

Straatnamen op 'Plantage De Sniep' verwijzen naar het stoomtijdperk

FABRIEKMATIGE BEDRIJVIGHEID OP 'DE SNIEP'

Jaap Haag

Een stoombootje voor de Diemerbrug dat zijn schrille stoomfluit liet horen. Zo zal in Diemen de industriële revolutie zich hebben aangekondigd, ergens in de eerste helft van de 19de eeuw. Heel wat stoomschepen zullen sindsdien nog onder de Diemerbrug zijn door gevaren. Diemen voorbij, zoals sinds 1874 ook de stoomtreinen van Amsterdam naar Hilversum Diemen voorbij reden. Al waren er sinds 1882 twee halteplaatsen. Belangrijk voor Diemen was de stoomtram, die het landelijke dorp vanaf 1881 met Amsterdam verbond en het jaar daarop met het Gooi. Maar in Diemen zelf liet de toepassing van stoomkracht nog jaren op zich wachten. Fabrieken, waarin met stoommachines in een voor die tijd ongekend tempo producten werden vervaardigd, kwamen er pas rond 1900. En vanaf 1907 op *De Sniep*.

Voormalig fabrieksterrein *De Sniep*

De allereerste fabriekmatige bedrijven van Diemen bevonden zich binnen de bebouwde kom. Dat waren de eind 1899 of begin 1900 begonnen maalderij van G. Belzer aan de Muiderstraatweg en de in 1900 gestarte verfmaalderij van P.J. Benard aan de Hartveldseweg, in het zogenoemde *Zwitsers Hotel*. Daarnaast was er nog de maalderij van A. Dorresteyn, maar daarvan is zowel de ligging als de oprichtingsdatum voornamelijk onbekend. Dat fabrieken in woongebieden

ook een gevaar konden opleveren, bewees de brand in de verffabriek van P.J. Benard in 1901. Dit ondanks nadere voorwaarden, die door de gemeente aan de afvoer van afgewerkte gassen en de opslag van benzine gesteld waren. Of deze brand de aanleiding geweest is voor het besluit om een industrieterrein buiten de bebouwde kom in te richten zou nog eens moeten worden nagegaan. Maar zo'n bedrijventerrein kwam er wél. Het werd ingericht op *De Sniep*, het puntvormige eiland tussen de Muider- en Weespertrekvaart. Met als eerste

Luchtfoto van het oostelijke deel van het voormalige industrieterrein 'De Sniep', gezien vanuit het zuiden. Rechtsboven zien we de bedvervenfabriek en het woonhuis van A. van den Hengel (gesloopt in 2009). Het vierkante gebouw was de drankengroothandel Buffing (gesloopt in 2006) en linksonder de gebouwen van de extractiefabriek 'Holland' (foto 'Aero-photo Nederland', circa 1938, col. HKD)

bedrijf de *Glas-Fabriek 'Anna'*, dat daar in 1907 zijn poorten opende. Meerdere fabrieken volgden. En hoewel een eeuw later op *De Sniep* een fraaie woonwijk verrees, heeft de gemeente de herinnering aan Diemens eerste industriegebied levend willen houden met een aantal straatnamen, die naar de bedrijvigheid uit het stoomtijdperk verwijzen. De stoomtram inbegrepen.

De wissel van de Gooische tram

De *Naamloze Vennootschap Gooische Stoomtram* (GS) was eind 1880 opgericht. Om een 'stoomtramweg' aan te leggen en te exploiteren, die Amsterdam met Diemerbrug, Muiden, Naarden, Laren, Blaricum en Huizen zou verbinden. En via een aftakking ook Hilversum. Het traject Amsterdam - Diemerbrug kon al in mei 1881 worden geopend en Diemerbrug - Naarden in augustus 1881, terwijl de verbinding met de plaatsen in het Gooi in 1882 gereed kwam. Ieder half uur kon nu vanuit Diemen de tram naar Amsterdam genomen worden. Eindh halte was het Weesperpoortstation (thans Rhijnspoorplein aan de Wibautstraat). Vanuit Amsterdam kwam de tram vanuit de Watergraafsmeer over de Hartveldsebrug Diemen binnen. En reed dan via de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg (en daarbij noordelijk langs *De Sniep*) verder oostwaarts naar de Vinkenbrug. Die vormde een knelpunt, deels vanwege het oponthoud door passerende schepen, deels omdat tram en overig verkeer elkaar hier in de weg zaten. De voorlopige halte bij de Diemerbrug werd overigens al in 1882, vanwege verkeersproblemen op de kruising met de Ouddiernerlaan, verplaatst naar de Hartveldseweg, voor het toenmalige raadhuis. Hier was ook een wisselplaats aangelegd, zodat de tram uit Amsterdam en die uit het Gooi elkaar hier konden passeren. Verder had de gemeenteraad besloten dat de tram binnen de bebouwde kom niet sneller mocht rijden dan 5 km/u, dit om het gevaar van ongelukken te beperken (niet voor niets zou 'de Gooische' de bijnaam 'moordenaar' krijgen). Ook moest de tram in Diemen overdag voorafgegaan worden door iemand met een rode vlag en 's avonds door iemand met een rode lantaarn.¹

Mosterdabriek

George Belzer mag waarschijnlijk als Diemens eerste 'industriële' gelden. Deze Diemense koopman kreeg op 3 november 1899 vergunning voor het plaatsen van petroleummotor in de door hem in te richten maalderij van maïs en andere veevoederartikelen in zijn pakhuis aan de Muiderstraatweg. De in een "sousterrein" te plaatsen motor diende voor het aandrijven (via een drijfriem) van maalstenen op de verdieping erboven.² Of de motor nog vóór de jaarwisseling is opgestart weten we niet, maar in de loop van 1900 zal dat zeker gebeurd zijn. Belzer deed zijn bedrijf in 1907 over aan de *Coöperatieve Vereeniging 'Ons Voordeel'*, ook bekend als de *Boerenbond*. Wellicht mede om financiële middelen vrij te maken voor een nieuw initiatief: een door hem op te richten mosterdfabriek op *De Sniep*. Te vestigen in een leegstaand pand van de dat jaar geslo-

De wissel van de Gooische Stoomtram nabij de pastorie van de Sint Petrus' Bandenkerk aan de Hartveldseweg, waar elkaar tegemoet komende trams konden passeren (prentbriefkaart circa 1912, uitgave A.J. Baars, Diemen)

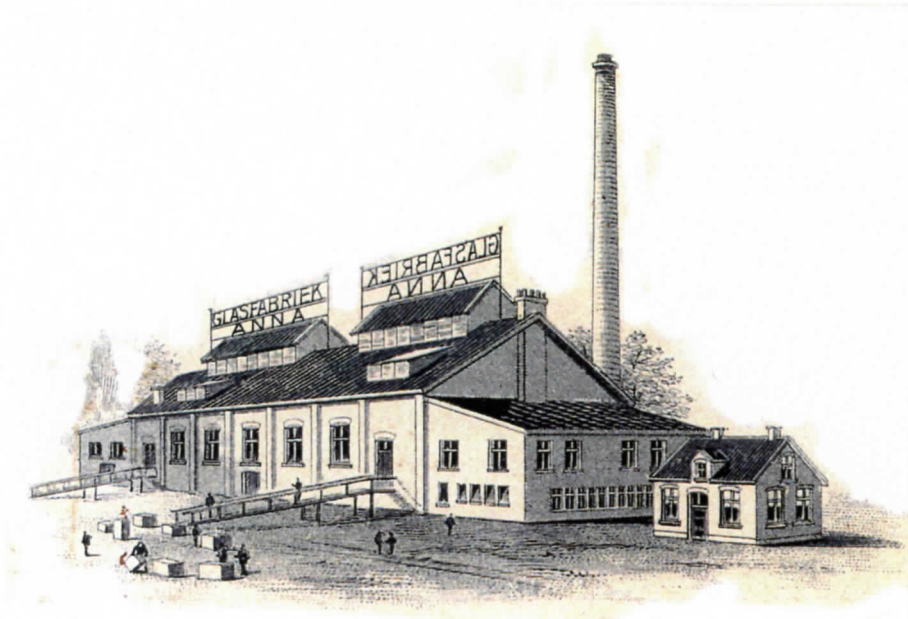
ten *Glas-Fabriek 'Anna'*. Eind 1907 kreeg hij daar de vergunning voor.³ De fabriek mat qua oppervlakte 12 bij 6 meter en voor de aandrijving van de mosterdmolen diende een petroleummotor. Hoe het de fabriek vergaan is weten we niet. Wél dat de mosterdfabricage in Diemen in 1957 voortgezet werd toen de *Zuurinleggerij en mosterdfabriek Luycks Producten N.V.* zich hier vestigden, zij het niet op *De Sniep*, maar aan de Stammerdijk.

Glasblazerij en bottelaars

De *Glas-Fabriek 'Anna'* was een initiatief van A.R. ten Cate uit Amsterdam. Hij deed de fabriek overigens al na een paar jaar over aan *Johan Bertolo Delius & Co*, die een glasfirma had aan de Gelderse kade 20 in Amsterdam. Het bedrijf was gespecialiseerd in de fabricage van "medicijn glas, stopflesschen, conservatieflesschen, levertraanflesschen, limonadeflesschen, oliefflesschen, flacons, preparaatglazen, trechters enz.". Het glas van de 'Anna' werd met een eigen boot afgeleverd bij de firma *Delius & Co*. In 1911 moest de fabriek zijn poorten sluiten.

Een vooroorlogse foto van Rijksweg nr. 1 met rechts 'De Sniep' met twee "Loodsen tot berging van Artillerie Materieel met Wachterswoning" van de Genie. De Politiefanfare marcheert op de Muiderstraatweg naar het centrum van Diemen (foto M. van Silfhout, col. Gemeentearchief Diemen)

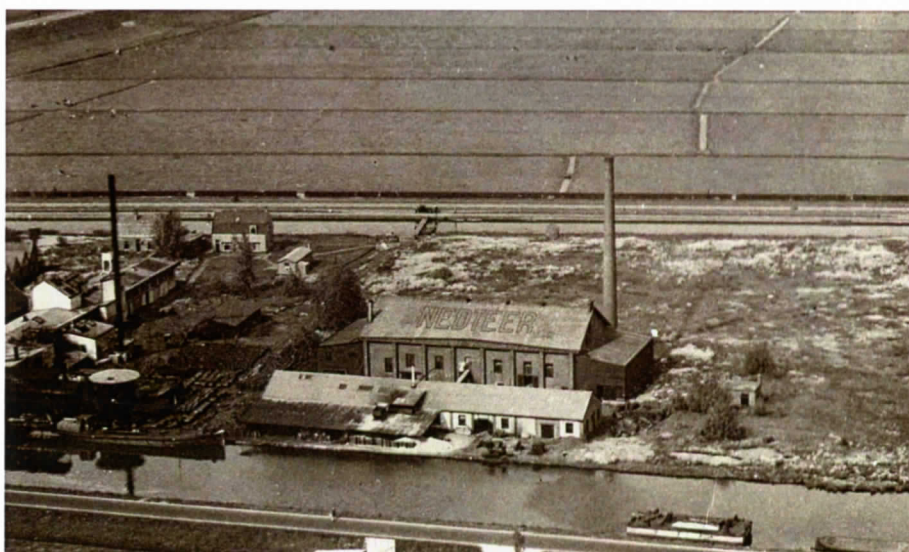

'Glas-Fabriek Anna' in 1909.

Onder: in haar editie van 13 februari 1909 publiceerde het blad "De Prins" het noodlottige ongeluk van het kettingpontje van glasfabriek 'Anna' over de Muidertrekvaart, dat aan acht mannen het leven kostte (col. John Haen)

De geweldige storm van vorige week Vrijdag heeft te Diemen bij Amsterdam een groot onheil aangericht. Een groot aantal werklieden van de glasfabriek aldaar werden, na afluop van hun dagtaak, met een pont over de Keulse vaart gezet. De storm deed de golven over de pont slaan, zoodat alle overvarenden naar één kant liepen; de pont kantelde, bijna allen kwamen in het water terecht en acht van hen vonden den dood in de golven. Op onze photo ziet men de plaats des onheils, de glasfabriek, de vaart en de omgeslagen pont met een vlaggetje, ter waarschuwing voor de scheepvaart, er op.

Het complex van de 'Nederlandsche Teerdistilleerderij en Chemische Fabriek NV.' ('Nedteer') in 1932 op 'De Sniep' (foto col. Jo Noa)

Pontveer

Eeuwenlang was *De Sniep* alleen met een boot of pont bereikbaar. Het was immers een eiland tussen de Muider- en Weespertrekvaart en de Diem. Toen zich vanaf 1907 bedrijven op *De Sniep* vestigden, waren die dan ook alleen over water te bereiken. Met vrachtschepen voor de aanvoer van grondstoffen of het vervoer van de hier vervaardigde producten. En met pontveren om vooral personen over te zetten, zowel over de Muider- als de Weespertrekvaart. Meestal waren het handbediende trekpontjes met een kettingaandrijving. Het overzetten was niet zonder gevaar, zoals bleek op 5 februari 1909. Twintig arbeiders van de *Glas-Fabriek 'Anna'* stapten 's avonds na hun werk op het pontje om op het Weesperzandpad te worden afgezet. Maar door een stormvloed werd water gemaakt en toen iedereen daarop aan één kant ging staan sloeg het pontje om. Acht jongens tussen 9 en 19 jaar oud verdronken. Na dit vreselijke ongeval kwam er voor de glasfabriek ook een overhaalpont over de Muidertrekvaart. Mogelijk omdat de situatie daar als minder gevaarlijk werd beschouwd, maar dat vertelt het verhaal niet.

De N.V. *Nederlandsche Teerdistilleerderij en Chemische Fabriek* (later *NedTeer*) kocht rond 1930 in Amsterdam het Rokin-pontje om zijn werknemers over te kunnen zetten naar *De Sniep*. Nog tot in de jaren '50 waren er meerdere kettingpontjes over de Muidertrekvaart in gebruik. Met daarnaast ook enkele pontonbruggen: ponten die ongeveer even lang waren als de vaart breed en dwars in de vaart liggend een oeververbinding vormden.⁴

Betonijzer

In 1909 werd de fabriek en opslagplaats van de *Nederlandsche Betonijzerbouw* gevestigd op *De Sniep*. Het bedrijf stond onder directie van dr. ir. L.A. Sanders, de uitvinder van het metalliseren van beton (het bewerken van beton met metaalzouten, waardoor een hard en weerbestendig oppervlak ontstaat). Het technisch bureau van deze onderneming bevond zich in Amsterdam. Het bedrijf leverde onder andere grote betonnen ringen voor het hoofdriool van Amsterdam en was later ook betrokken bij de bouw van theater *Tuschinski* in Amsterdam. De *Nederlandsche Betonijzerbouw* ging in 1921 failliet, maar werd door de heren Begram, Van Eeten en De Bruijne voortgezet als N.V. *Beton- en Aannemingsmaatschappij* (BAM). Deze onderneming legde zich toe op de fabricage van de zogenoemde *Sigwart* betonbalken, die werden vervaardigd volgens een Zwitsers patent uit 1907. Hoe het dit bedrijf verder vergaan is,

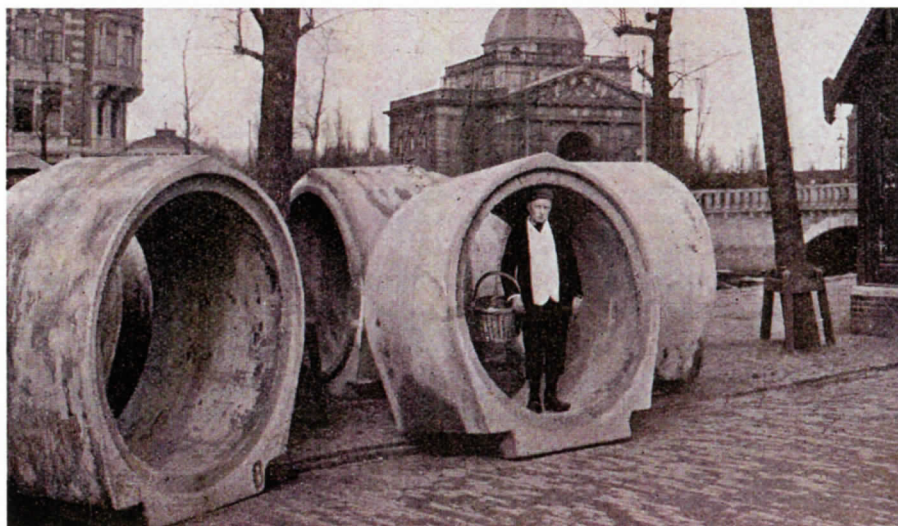
dient nog eens te worden uitgezocht. In ieder geval bleven beton en *De Sniep* met elkaar verbonden, want in de jaren '30 van de 20ste eeuw vinden we hier ook het aannemersbedrijf van *J. Hidde Nijland*, dat op zijn werf op *De Sniep* betonnen opzetters voor houten heipalen maakt. Mogelijk is die fabricage vanaf 1934 voortgezet door de *Amsterdamse Handels Vereniging*, want die vervaardigde eveneens betonnen opzetters. Terwijl in het jaar 1940 de *N.V. Aannemings Maatschappij v/h Hillen & Roosen* (kortweg *H&R*) zijn werf op *De Sniep* vestigde, op het terrein van *Hidde Nijland*. Behalve loodsden voor opslag van bouw materiaal en betonijzer vestigde *H&R* hier ook een reparatiewerkplaats, een smederij en een werkplaats voor betonijzervlechtwerken. En tot slot moet hier nog de bij de spoordijk gelegen *N.V. Gewapend Betonbouw Job. Niemans* genoemd worden.⁵

(col. Jo Noa)

Noten

1. Krook 1998, p. 4 en 5.
2. Haag 1993, p. 2: Het is niet geheel zeker of George Belzer de eerste industrieel van Diemen was. De verfmalerij van P.J. Benard aan de Hartveldseweg moet in de loop van 1900 van start zijn gegaan, vrijwel zeker na de maalterij van Belzer. Maar van de graan- en lijnkoekmaalterij van A. Dorresteyn is niet bekend wanneer precies de daar opgestelde stoommachine van 12 pk in gebruik werd genomen.
3. Haag 1993, p. 5; Bakker 2009, p. 21.
4. Bakker 2009, p. 38.
5. Haag 1993, p. 6; Bakker 2009, p. 28, 32 en 35.

Deze grote rioolstukken van gewapend beton, met een binnendiameter van 1,5 m, waren bestemd voor het hoofdriool aan de Mauritskade in Amsterdam. Ze werden vervaardigd door de 'Nederlandsche Beton-Ijzerbouw op 'De Sniep' in Diemen (uit: *De Prins*, 11 maart 1911, col. Taco ten Dam)

Literatuur

- **Bakker, Jos:** *De Sniep; een vreemde vogel in Diemen?*, **Historische Kring Diemen**, Diemen 2009.
- **Dussen, Luurd & Jaap Haag:** *Tussen staalconstructies en high-tech; het Diemense bedrijfsleven en het Verrijn Stuartgebied*, in: **Historische Kring Diemen**, jrg. 8, nr. 2, 1998, pag. 2-11.
- **Haag, Jaap:** *Op gang komende machines; industrialisatie in Diemen in de eerste helft van de 20e eeuw*, in: **Historische Kring Diemen**, jrg. 3, nr. 2, 1993, pag. 2-8.
- **Krook, Wiard:** *Diemen onder stoom; de geschiedenis van de 'Gooische Stoomtram'*, in: **Historische Kring Diemen**, jrg. 8, nr. 1, 1998, pag. 2-9.

Rijksweg 1 in de jaren '60 met links het voormalige industrieterrein 'De Sniep' (foto M. van Silfhout, col. Gemeentearchief Diemen)

OUDE PLANTAGENAMEN IN DIEMENS NIEUWSTE WOONWIJK

Jaap Haag

Vele honderden plantages telden Suriname en de Antillen ooit. En op die plantages werkten vele tienduizenden slaven, onder dwang en in armoede. Zij maakten lange dagen van zware arbeid, waren gebrekkig gehuisvest, armzalig gekleed en ook hun voeding liet te wensen over. Daarvoor vaak aangewezen op wat ze zelf konden verbouwen op akkertjes, of kostgronden, door hun bazen 'goedgunstig' ter beschikking gesteld. Met soms wat bananen, door henzelf gevangen vis, kippenvlees of een ei, want de meeste slaven mochten wat kippen of eenden fokken. Voor zover daar tijd voor was, uiteraard. Het zware werk op de plantagevelden verschafte de eigenaren de suiker, koffie of cacao, waarmee ze bakken met geld verdienden. Zij konden daardoor een grote staat voeren in een fraai plantagehuis met veel luxe. Bediend door... slaven.

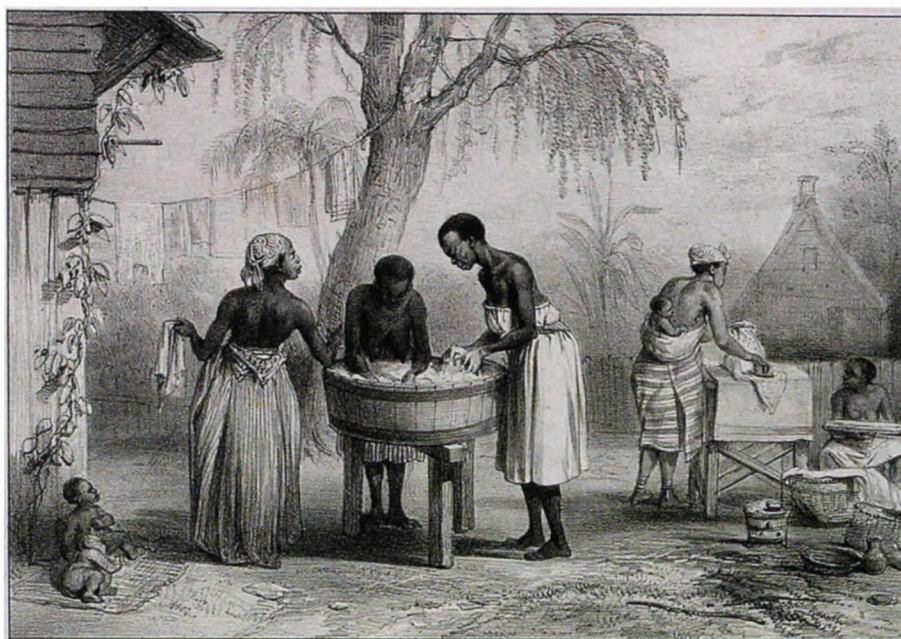
Slaven die naar het werk gaan, met gereedschap en proviand (tekening P.J. Benoit, col. Surinamica, Universiteit van Amsterdam)

Donkere bladzijden

Het contrast was schrijnend. De slavernij in de vroegere koloniën, de ermee gepaard gaande slavenhandel en de eraan voorafgaande slavenroof uit Afrika vormt in de Nederlandse geschiedenis een pijnlijk hoofdstuk. Geschat wordt dat alleen al naar Suriname meer dan tweehonderdduizend slaven uit Afrika zijn aangevoerd. De sterfte onder hen was hoog, het aangedane leed onpeilbaar. Deze donkere bladzijden in het geschiedenisboek mogen niet worden overgeslagen. Geschiedenis dient immers óók als geweten. En het is vanuit dat besef dat in de nieuwe Diemense wijk *Plantage De Sniep* straatnamen vernoemd zijn naar plantages en andere plekken, die met de geschiedenis van de slavernij van doen hebben. "De slavernij is niet iets om trots op te zijn," aldus burgemeester Amy Koopmanschap. Maar dit verleden dient wél onder ogen gezien te worden. Temeer omdat heel wat Diemenaren zich verbonden weten met Suriname en de Antillen, voor velen hun land van herkomst, of dat van hun ouders.

Suriname

Tot het midden van de 17de eeuw was het huidige Suriname louter bevolkt door indianen. Vanaf 1650 vestigden zich hier Europese kolonisten. Eerst Engelsen, en na de verovering van Suriname door de Zeeuwse commandeur Abraham Crijnssen in 1667, Nederlanders, gevolgd door uit Frankrijk gevluchte hugenoten, Portugese (en later ook Hoogduitse) joden en Duitse en Zwitserse boeren. Voor het werk op de plantages werden uit Afrika grote aantallen slaven overgebracht (jaarlijks zo'n 2000). Het gezag over de kolonie kwam te berusten bij de in 1683 opgerichte *Sociëteit van Suriname*. De plantage-economie beleefde haar grootste bloeiperiode in de 18de eeuw. Suiker, koffie, katoen, cacao en hout waren de exportproducten, waarmee veel geld werd verdiend. Telde de bevolking in 1713 zo'n

Negerinnen bezig met wassen en strijken (tekening P.J. Benoit, in: 'Voyage à Surinam' uit 1839, col. Surinamica, Universiteit van Amsterdam)

1.000 Europeanen en 12.000 slaven, in 1750 waren dat 1.500 Europeanen en 30.000 slaven. De plantagebezitters (of de door hen aangestelde directeuren) behandelden hun slaven vaak uitermate slecht. Veel slaven ontsnapten naar het oerwoud en vestigden daar kleine gemeenschappen van Bakabusi Nengre (bosnegers) of Marrons. Zij voerden regelmatig overvallen uit op de plantages om hun voorraden aan te vullen en mede-slaven te bevrijden. Onder bekwame aanvoerders zoals Boni, Baron en Joli Coeur veroorzaakte dit slavenverzet schrik en paniek op de plantages. Niet in staat hier met militaire middelen een einde aan te maken werden vanaf 1760 vredesverdragen met de Marrons gesloten, als eerste met de Ndyuka Marrons of Aukaners. Maar het zou tot 1 juli 1863 duren, voordat in Suriname en op de Nederlandse Antillen de slavernij werd afgeschaft.

Ma Retraite, Cacaoplantage.

H. Esser - Muller, Paramaribo.

Cacaoplantage Ma Retraite bij Paramaribo, vermoedelijk rond 1900 (prentbriefkaart uitgave H. Esser-Muller, col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

"Nieuwe kaart van Suriname vertonende de stromen en landstreken van Suriname met linksboven Paramaribo, Comowini, Cottica en Marawini" van J. Ottens, Amsterdam, circa 1700

Langs oude plantages

Wie de geschiedenis van de slavernij beter wil leren kennen, zou de door Cynthia McLeod geschreven roman "Hoe duur was de suiker?" moeten lezen. Of Anton de Koms "Wij slaven van Suriname". Zij nemen ons mee in dit koloniale verleden, beter en uitvoeriger dan in het korte bestek van dit artikel mogelijk is. Hier gaat het in de eerste plaats om de historische achtergrond van de naar oude plantages vernoemde straatnamen in Diemens nieuwe wijk Plantage De Sniep. Maar ook van locaties, die met het verzet tegen de slavernij verbonden zijn. Er is daarbij gekozen voor een denkbeeldige rondgang, of eigenlijk vaartocht, want de plantages waren van oorsprong voornamelijk via rivieren en kreek bereikbaar. Te beginnen in Paramaribo, waarna eerst oostwaarts, vervolgens zuidwaarts en tenslotte westwaarts gegaan wordt. En daarna nog naar de Antillen.

Ma Retraite

"... Zie daar een Coffijstuk! Hoe vruchtbaar zijn deze streeken! En hier staat cacao, zo gunstig en zo schoon, dat zij een paerel hegt aan Ma Retraites kroon ..." (de dichter Roos in zijn Surinaamsche mengelpoesie van 1787).

Onze tocht begint in Paramaribo, bij de vroeger net buiten de stad gelegen koffie- en cacaoplantage Ma Retraite. Deze plantage werd gesticht door gouverneur Jan Nepveu, die kort na 1770 de grond achter zijn grote huis aan de Gravenstraat heeft laten ontginnen. De plantage lag naast de koffie- en cacaoplantage La Tourtonne. Omstreeks 1775 was Ma Retraite al een grote koffieplantage met 183 slaven. Het bezit ging over op Nepveus oudste zoon, Laurens Johannes Nepveu (1751-1823), als rentenier woonachtig in Utrecht. Het beheer werd gevoerd door administrateur Pieter Willem Spillenaar. Door een uitbreiding van de plantage in 1794 werd Ma Retraite over de Surinamerivier bereikbaar.

In de 19de eeuw - de plantage was inmiddels in andere handen overgegaan - werd ook katoen verbouwd, maar vanaf 1840 alleen nog cacao. Rond 1830 telde de plantage 93 slaven.

Toen in 1863 de slavernij werd afgeschaft werkten op Ma Retraite nog 69 slaven, waarvoor de toenmalige eigenaren (de erven Samuels) ongeveer f 20.700,- hebben ontvangen (f 300,- per slaaf) als tegemoetkoming in het 'verlies'.¹

Plantage Ma Retraite in Suriname (foto Augusta Curiel, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

Sindsdien werden contractanten geworven om het zware werk op de plantages te doen. Als eerste drie Chinezen in 1864. Later, in de jaren 1895-1939 arriveerden in totaal 85 Brits-Indische arbeiders en 325 Javanen.

In 1908 produceerde *Ma Retraite* 44.600 kg cacao. De eigenaar, Alex A. Samuels, beheerde de plantage zelf. Er werkten 147 arbeiders, waarvan 58 immigranten. Over de geschiedenis in de eerste helft van de 20ste eeuw en de jaren '50 en '60 is weinig bekend. De plantage is tot rond 1970 in bedrijf gebleven, maar heeft toen plaats moeten maken voor stadsuitbreidingen.²

Elisabeth Samson

Elisabeth Samson (1715-1771) was de dochter van de bij manumissie vrijgelaten slavin Nanoe. Al op jonge leeftijd had ze een zekere rijkdom weten te verwerven waarbij ze ook enkele slaven bezat. In 1751 blijkt ze de eigenaresse te zijn van de koffieplantages Toevlucht en Welgemoed. In dat jaar gaat ze een officieel, bij de notaris vastgelegd, concubinaat aan met een Duitse, mogelijk half-Nederlandse, officier uit Emmerik, Carl Otto Creutz (1715-1762), die zelf toen net de plantage Clevia gekocht had. Een echt huwelijk tussen een zwarte vrouw en een blanke man leek toen nog onmogelijk. Samen moeten ze de buitenplaats La Solitude gekocht hebben, ieder voor de helft. Na het overlijden van haar partner kreeg Elisabeth het vruchtgebruik van de andere helft om in 1764 de andere erfgenamen uit te kopen. Intussen had ze haar oog laten vallen op Christoph Policarpus Braband, koster en organist van de Gereformeerde Kerk en directeur van een houtzagerij. Hun trouwplannen liepen in Suriname schipbreuk maar een beroep op de Staten Generaal in Nederland had na drie jaar succes. Er bleek geen wet te bestaan die een huwelijk tussen blank en zwart verbood. De uitspraak kwam overigens te laat voor de in 1766 overleden Christoph. Maar in Hermanus Daniel Zobre vond Elisabeth een nieuwe levenspartner en met hem trad zij op 21 december 1767 te Paramaribo in het huwelijk. Vier jaar later stierf Elisabeth Samson. Haar grotendeels aan haar man toekomende vermogen werd toen geschat op ruim een miljoen gulden, een voor die tijd astronomisch bedrag.³

De onderkomens van plantageslaven, circa 1850 (tekening Théodore Bray, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

La Solitude

De buitenplaats *La Solitude* dankt zijn bekendheid vooral aan een markante eigenares uit de 18de eeuw: Elisabeth Samson (1715-1771). Zij was een 'in vrijheid geboren negerin' en vrijwel zeker de eerste zwarte vrouw, die - in 1767 - met een blanke man trouwde.⁴ Een succesvolle zakenvrouw, die uiteindelijk ook zelf twee plantages, en daarmee ook slaven, bezat. Samen met de legerofficier Carl Otto Creutz, met wie ze tussen 1751 en 1762 in concubinaat leefde, bezat ze bovendien de aan de Landsweg gelegen buitenplaats *La Solitude*, de plantage *Clevia* en een drietal panden in Paramaribo, waaronder een statig huis op de hoek van de Wagenwegstraat en de Heerenstraat. De buitenplaats *La Solitude* was een veeboerderij die in 1760 52 koeien, 13 stieren en 32 kalveren telde. Er werkten 5 mannelijke en 5 vrouwelijke slaven, plus drie kindsclaven. Het diende Carl Otto en Elisabeth ook als 'buiten'. Hun in 1760 opgestelde testament vermeldde allerlei meubilair en een ruime hoeveelheid serviesgoed. De totale waarde bedroeg ruim f 100.000,-.

Hoe Elisabeth Samson met haar slaven is omgegaan is natuurlijk een intrigerende, maar moeilijk te beantwoorden vraag. Wellicht even 'maternalistisch' als sommige plantagebezitters 'paternalistisch' waren. Wat zijn goede kanten kon hebben, zeker in vergelijking met het hardvochtige regiem dat op veel plantages heerste. Twee jaar na het overlijden van haar partner kocht Elisabeth diens erfgenamen uit en kwamen *La Solitude* en *Clevia* geheel in haar bezit. In 1771 kwam dat toe aan Hermanus Daniël Sober, met wie zij in 1767 getrouwd was.⁵

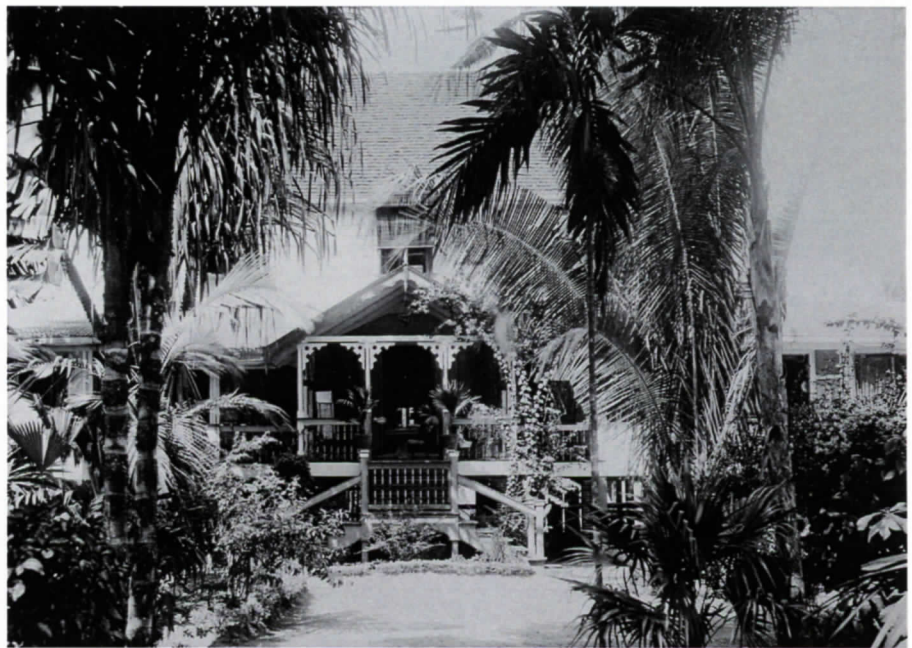
Mariënborg

Wie vanuit Paramaribo de Surinamerivier overstak en bij Fort Nieuw Amsterdam de Commewijnrivier opvoer, zag al gauw aan stuurboord (rechterhand) de suikerrietplantage *Mariënborg*, in 1745 gesticht door Maria de la Jaille, weduwe van David de Hoy. De slaven noemden de plantage naar hem "di Hoi".

Hoe het er op de plantage aan toeging, is lastig na te gaan. Bekend is dat in 1761 een twintigtal slaven zijn weggelopen, het bos in, wat wijst op een hardvochtig bewind door de aangestelde directeur. De plantage is verschillende malen in andere handen overgegaan en werd in de 19de eeuw een koffieplantage.⁶ In 1863, het jaar van de afschaffing van de slavernij, werkten er 99 slaven. In 1881 werd *Mariënborg* gekocht door de *Nederlandsche Handel-Maatschappij* (NHM), die hier een suikerfabriek vestigde, waar het suikerriet van eveneens aangekochte omliggende plan-

Kappen van suikerriet door Javaanse arbeiders op plantage Mariënborg, circa 1925 (foto Augusta Curiel, col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

Woonhuis op plantage Mariënborg in Suriname (foto Augusta Curiel, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

tages verwerkt ging worden. Voor de aanvoer daarvan werd een twaalf kilometer lange spoorweg aangelegd, de eerste spoorverbinding in Suriname. Ook op *Mariënborg* zelf werd begonnen met de verbouw van suikerriet, waarvoor Javaanse en Brits-Indische contractarbeiders geworven werden. De eerste Javanen arriveerden in augustus 1890. De uiterst lage lonen, die de NHM betaalde, deed de contractarbeiders op 2 juli 1902 in staking gaan. Toen ruim drie weken later directeur James Mavor door woedende arbeiders achtervolgd en om het leven gebracht was, greep het koloniale leger in. Op 30 juli, een dag na de dood van Mavor, openden soldaten het vuur op de stakers. In totaal kwamen daardoor 24 man om het leven en raakten 39 stakers gewond. Ter herinnering aan de opstand is op initiatief van de *Stichting Gevallen Helden 1902* in 2006 op *Mariënborg* een monument opgericht. In de 20ste eeuw werd op *Mariënborg* ook rum geproduceerd. In 1986 werd de fabriek gesloten.

Arbeiderswoningen van de plantage Mariënborg, datum onbekend (foto toegeschreven aan Augusta Curiel, col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

Oude woningen op plantage Mariënborg (foto Paul Romijn, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

Leliëndaal

Twee plantages verder lag op dezelfde zuidoever van de Commewijnerivier de plantage *Leliëndaal*, een koffieplantage. Anna Briens verwierf de grond voor de plantage in 1744 maar zij moet die al gauw verkocht hebben aan Willem Hendrik Aardewijn (overleden in 1753). De bij hem werkende slaven vernoemden de plantage naar hun baas "Addowien".

In 1753 erfde zijn dochter Sara Maria het bezit en in 1770 waren Amadeus Sugdens, een uit Zwitserland afkomstige Waals predikant, en Nicolaas Guisan de eigenaren. In de 19de eeuw stond eerst J. Leach en later de uit het Schotse Inverness afkomstige Alexander MacIntosh als eigenaar geregistreerd.⁷ De laatste was tevens eigenaar van de plantage *Bantaskine* in Coronie. Hij schonk in 1846 vier hectare van *Leliëndaal* aan de *Evangelische Broeder Gemeente*, die er een kerkje met een woon- en vergadergebouw inrichtte. Bij de afschaffing van de slavernij in 1863 kregen de eigenaren (de erfgenamen van Alexander MacIntosh) een tegemoetkoming van rond f 27.000,- voor 176 in vrijheid gestelde slaven. In hun plaats kwamen Aziatische contractarbeiders. Tussen 1880 en 1929 werden voor de in 1896 met de buurplantage *Ellen* samengevoegde koffieplantage in totaal 234 Brits-Indische en 391 Javaanse arbeiders aangenomen. Zij mochten voor zichzelf rijst verbouwen. Rond 1960 werd steeds meer overgegaan op de verbouw van citrusvruchten en sinds 1978 werd op *Leliëndaal* een slachtveebedrijf geëxploiteerd.⁸

Cacaoplantage Leliëndaal in Commewijne, circa 1903 (foto col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

Concordia

Verder stroomopwaarts, aan de Boven-Commewijnerivier, was de plantage *Concordia* te vinden, een wat kleinere suikerplantage. Op de in 1737 door Alexander de Lavaux vervaardigde "Generale Caart van de Provintie Suriname" aangegeven als nr. 27 en op de versie van 1770 als nr. 29. Stroomopwaarts grenzend aan de plantage *Rustenburg*, stroomafwaarts aan de plantage *Malebatrum*.

Eigenaar van de plantage *Concordia* was in 1737 een zekere Cornelis De Bruin en in 1770 diens erfgenamen. Later, in 1821, was de plantage in het bezit van de planter Samuel de la Parra (1778-?) en diens broer (?) Samuel Hananja de la Parra, die meerdere plantages in bezit hadden. In 1843 werkten 106 slaven op *Concordia*. Bij de afschaffing van de slavernij in 1863 was het Huis van Negotie Mesquita de la Parra en Co te Paramaribo de eigenaar.⁹ Dat bezat ook de verlaten plantages *Bleijenhoop* en *Bleijerust* waarvan de slavenmacht werkzaam was op plantage *Concordia*. Voor de 67 slaven kregen de vennoten toen een tegemoetkoming van ruim f 20.000,-. Daarna is de plantage waarschijnlijk al gauw buiten gebruik gesteld, al bleven ex-slaven er kleinschalige landbouw bedrijven. Het terrein is thans grotendeels overgroeid met bos. Er waren overigens meer plantages met de naam *Concordia*.¹⁰

Gekroonde-Paauw

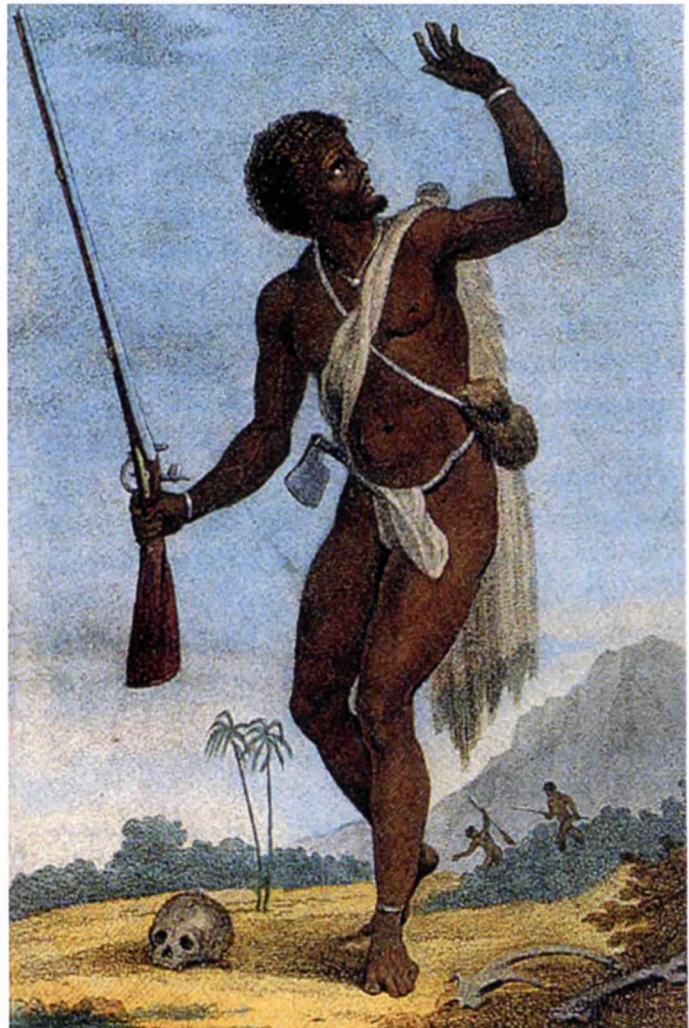
Voor de koffieplantage *Gekroonde-Paauw* moest de Cotticarivier, een zijrivier van de Commewijnerivier, opgevaaren worden. De *Gekroonde-Paauw* was gelegen aan de Boven-Cottica, aan de mond van de Motkreek, naast de suikerplantage *Molhoop*. Het was geen grote plantage: 38 slaven telde de plantage in 1744, bij het overlijden van de toenmalige eigenaar Anthony Chais. Een van de erfgenamen was Willem Pauw (1712-1787), naar wie de plantage ongetwijfeld genoemd is. In 1843 was Egbert Gerrit Veldwijk, koopman en commissaris bij de *Nederlandsche Handelmaatschappij* te Amsterdam, eigenaar van zowel *De Gekroonde-Paauw* als de buurplantages *Molhoop* en *De oude Bijenkorf*, die hij tot één suikerplantage samenvoegde. Het suikerriet werd geperst met een stoommachine. In 1860 erfde zijn zoon Hendrik Jan Veldwijk het bezit. Bij de afschaffing van de slavernij in 1863 kreeg hij voor de in totaal 182 in vrijheid gestelde slaven een tegemoetkoming van ruim f 53.000,-.¹¹ Veldwijk was emeritus predikant. Of zijn slavenbezit hem ooit gewetensproblemen heeft bezorgd vertelt het verhaal niet. We mogen het hopen. Het abolitionisme (het streven naar afschaffing van de slavernij) had wel enige aanhang onder predikanten, mede onder invloed van het in 1852 verschenen (en direct in het Nederlands vertaalde) boek "De negerhut van Oom Tom" van de Amerikaanse schrijfster Hariët Beecher Stowe. De plantage *De Gekroonde-Paauw* werd al gauw na 1863 verlaten en is thans overwoekerd door het oerwoud.

Blaakkreek of ook wel Blakkreeck

Een van de laatste plantages aan de bovenloop van de Cotticarivier was de suikerplantage *Blakkreeck*. De naam verwijst naar de donkere kleur van de Surinaamse krekken. De plantage is terug te vinden op de kaart van De Lavaux uit 1737 (plantage nr. 44). Eigenaar was toen een zekere Greenowoud de oudere, waarschijnlijk de vader van Anna Greenwood of Groenewoud, dochter van een Engelse koopman uit Rotterdam en tweede echtgenote van Hendrik Schas. Hoe ook, in 1738 kocht François Schas (geboren in 1698) de plantage *Blakkreeck* voor f 27.000,- uit de boedel Greenwood. De van oorsprong Vlaamse familie Schas bezat meerdere plantages in Suriname, waaronder *Goudmijn*, *Welbedacht* en *Schassenburg*.

Boni

Boni (circa 1730 - 19 februari 1793) was de zoon van een naar de Cottica-Marrons gevlochte slavin. Als hoofd van een groep, die als "Boni's" (later: "Aluku") werd aangeduid, ontwikkelde hij zich tot een geduchte guerrilla-aanvoerder in de strijd tegen de kolonisten. Als uitvalsbasis diende het in de moerassige kuststreek van Commewijne verscholen *Fort Buku*. Van daaruit werden overvallen op plantages ondernomen. Om dit slavenverzet de kop in te drukken werden door de uit Zwitserland afkomstige kolonel Louis Henri Fourgeoud en vervolgens luitenant P.S. Stoelman strafexpedities uitgevoerd, maar die haalden weinig uit. We zijn er goed over geïnformeerd dankzij de pen en het tekenpotlood van John Gabriël Stedman, die als militair aan de expedities deelnam. Hij beschrijft in zijn boek "Reize naar Surinamen en door de binnenste gedeelten van Guiana" (1799-1800) de guerrillatactieken, waarmee de Boni's de Nederlandse eenheden succesvol bestreden. Rond 1770 werd aan Nederlandse kant een korps van 300 slaven toegevoegd, die daarvoor de vrijheid toegezegd kregen. "Zwarte Jagers" werden ze genoemd, maar ook "Redimusus", naar hun rode mutsen. Toen *Fort Buku* in 1772 ten slotte toch viel, wist Boni naar Frans Guyana te ontsnappen, waarvandaan hij de strijd nog zo'n 20 jaar wist vol te houden, tot zijn gewelddadige dood in 1793.

Marron met geweer, hakbijl en kalebas. Gewapende rebel op wacht (tekening John Gabriël Stedman - een Nederlands-Schotse militair die tussen 1773 en 1777 deelnam aan de veldtochten tegen de Boni -, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

Een door de zweep geslagen slavin, 1798 (gravure John Gabriël Stedman, col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

De geïsoleerde ligging van *Blakkreeck* en de daarnaast gelegen plantage *Goed-Accoord* maakten deze plantages kwetsbaar voor aanvallen van Marrons, de van plantages weg gevluchte slaven, die in het oerwoud leefden en van daaruit overvallen op de plantages uitvoerden. Ondanks enkele militaire posten in de buurt en het in 1777 tot stand gekomen cordonpad, waren de plantages voor hun verdediging grotendeels aangewezen op de eigen mensen. Dat dwong de eigenaren tot een goede verstandhouding met hun slaven. Zo schreef de militair John Gabriël Stedman hoe op *Goed-Accoord* de slaven "met veel toegevendheid en goedheid" werden behandeld, "om allen miltzucht van hunnen kant voor te komen en hen aan te zetten de Plantage niet te verlaten". Toch moet de plantage *Blakkreeck* rond die tijd zijn opgegeven.¹²

Stoelmanseiland

Stoelmanseiland is gelegen in het oostelijk binnenland van Suriname, waar de rivieren Tapanahoni en Lawa samenvloeden in de Marowijne. Het is vernoemd naar luitenant P.S. Stoelman. Als commandant van de zogenoemde *Zwarte Jagers* of *Redimus* leidde hij aan het einde van de 18^e eeuw de strijd tegen de Boni Marrons, die vanuit de jungle van Oost Suriname een guerrilla voerden. In de 20ste eeuw had het

Junglecommando van Ronnie Brunswijk, dat tijdens de Binnenlandse Oorlog (1986-1992) het regime van legerleider Bouterse bestreed enige tijd zijn hoofdkwartier op *Stoelmanseiland*. Er bevindt zich daar een vliegstrip en een ziekenhuis.

Onoribo

Wie vanuit Paramaribo zuidwaarts de Surinamerivier opvaart, ziet aan stuurboord (rechts) op een gegeven moment de monding van de Pararivier of Parakreek, een zijrivier van de Surinamerivier. Stroomopwaarts daarvan ligt aan de Boven-Para de houtplantage *Onoribo*. Er moet daar al in 1667 een plantage bestaan hebben, maar van de plantage *Onoribo* wordt pas vanaf eind 17de eeuw vernomen. Na het overlijden in 1749 van eigenaresse Sara Jacoba Boogaard, weduwe van Gillis Daenens, werd de plantage getaxeerd op een waarde van ruim f 82.000,-. Het was toen nog een suikerplantage waar 82 slaven werkten. Erg winstgevend was de plantage niet. Het verhaal gaat dat de erfgenamen de plantage daarom wilden sluiten en de slaven naar een andere plantage overbrachten, maar dat de slaven op eigen houtje terugkeerden en weigerden te vertrekken. Om ze tegemoet te komen werd tot voortzetting van de plantage besloten, zij het niet als suikerplantage maar als houtgrond, voor de productie van bouwhout. Bij de afschaffing van de slavernij in 1863 werkten nog 88 slaven op *Onoribo*.¹³ Na de emancipatie werd *Onoribo* aan de zeven broers van de familie Ommen, ex-slaven, verkocht.

Loefbeek

Nog wat verder stroomopwaarts aan de Parakreek lag de plantage *Loefbeek*, in 1737 in het bezit van de erven Jan de Loef. Het ging om een kleine koffiegrond, waar 27 slaven werkten. Eind 18de eeuw is men er suiker gaan verbouwen, maar dat werd geen succes. In de plantagelijst van de "Surinaamsche Almanak" van 1843 staat de plantage *Loefbeek* aangegeven als verlaten. Veel is niet bekend over de geschiedenis van *Loefbeek*. Maar wat we wél weten is, dat de plantage een rol speelt in het dramatische verhaal van de weggelopen slavin Melanie. Zij was eigendom van een zekere mevrouw Van het Kruijs, die Melanie van kinds af aan afbeulde en tiranniseerde. Zij moest het hele huishouden doen, had de zorg voor de zeven kinderen van haar meesteres en moest op straat goederen verkopen. Toen haar eigen baby ernstig ziek werd, mocht Melanie hem niet verzorgen omdat de straathandel voor ging. Toen ze thuiskwam, vond ze haar baby vermoord terug. Melanie had toen de moed om weg te lopen. Zij vluchtte langs de Parakreek en kwam na een dag en een nacht lopen totaal uitgehongerd aan op plantage *Loefbeek*. Op deze niet meer rendabele plantage woonden slechts een paar aan lepra lijdende slaven, die daar door de eigenaar waren achtergelaten. Waaronder Mei, bij wie zij bleef en met wie zij twee kinderen kreeg. Maar in 1831 werden zij samen met andere 'schuilers' door een bospatrouille gevangen genomen en naar Paramaribo gebracht. Haar man Mei kreeg een plaats in de leprozerie *Boniface*. Over het lot van Melanie en haar kinderen is verder niets bekend. Mogelijk is ze teruggebracht naar mevrouw Van het Kruijs.

Santigrón

Stroomopwaarts aan de Saramaccarivier, op nog geen 30 kilometer ten zuiden van Paramaribo, ligt *Santigrón* (zandgrond), een traditioneel Marrondorp. De Marrons stammen af van slaven, die zich aan de slavernij hadden weten te onttrekken door de plantages te ontvluchten en in het oerwoud een zelfstandig bestaan op te bouwen. Vandaar uit bonden zij geregeld de strijd aan met de blanke plantagehouders, waarbij zij lotgenoten bevrijdden en wapens en andere benodigdheden buit maakten. Na een eerste vredesverdrag met de

Ndyuka in 1760 wisten ook andere Marrongroepen vredesverdragen af te dwingen, die hun autonomie in het binnenland garandeerden. *Santigrón* is het Marrondorp, dat het dichtst bij Paramaribo ligt. De bewoners bestaan uit verschillende Marronstammen zoals de Saramaccaners, Aucaners, Paramakaners en Matawai. Aan die verscheidenheid aan Marronculturen ontleent het dorp zijn unieke en voor toeristen interessante karakter. De stichter van *Santigrón*, zo gaat het verhaal, is de Saramaccaner Tangiba Kwao. Hij werkte als toezicht- houder bij een houtzagerij in Alingi aan de Saramaccarivier. Van zijn werkgever kreeg hij toestemming om overnachtingsmogelijkheden te bouwen voor zijn familie, als die vanuit het binnenland naar de stad wilden. En zo ontstond *Santigrón*, dat per korjaal vanuit Paramaribo te bereiken was.

Bantaskine

De katoenplantage *Bantaskine* was gelegen aan zee, in het district Coronie in West-Suriname, waar tussen 1797 en 1802 plantageper- celen ter ontginning werden uitgegeven. In 1836 werd de naam van het kustgebied overigens veranderd in Opper-Nickerie. J.P. Slengarde van Demerary verwierf het zogenoemde lot nr. 221. Hij heeft het land echter nimmer gecultiveerd. In 1818 vond verkoop plaats aan William Robertson, die hier de katoenplantage *Bantaskine* stichtte en daarbij over 87 slaven beschikte.¹⁴ Robertson bezat ook de naastgelegen katoenplantage *Friendship* (lot nr. 222). Robertson be- heerde de plantages zelf, maar het moet hem grote moeite hebben ge- kost zijn onderneming tot een succes te maken. In 1824 overleed hij en werd de plantage verkocht. De nieuwe Schotse eigenaren werden in Suriname vertegenwoordigd door Colin Campbell jr. Later, in 1843, wordt een zekere Alexander Macintosh als eigenaar van deze katoenplantage genoemd. In 1889 behoorden de naast elkaar gelegen plantages *Bantaskine*, *John*, en *Friendship* alle drie tot de "boedel Mac- donald", maar of de exploitatie succesvol was is de vraag, want in 1907 werkten er nog maar 18 arbeiders en in 1908 werden ze niet meer als plantage maar als "gronden" aangeduid.

Hampton Court

Nog verder westelijk lag de suikerplantage *Hampton Court*, gelegen in Nickerie, aan de Nickerierivier. De eerste plantages in dit deel van Suriname dateren van 1797, toen gouverneur J.F. Friderici de ka- toenplantages *Plaisance* en *Paradise* liet aanleggen. Al gauw volgden anderen, waaronder veel Engelse planters, die zich vooral in de jaren van het Engelse tussenbestuur (1804-1816) hier vestigden. In 1825 werden in het district Nickerie reeds 27 plantages geteld, waaronder de vijf suikerplantages *Waterloo*, *Hazard*, *Nursery*, *Para- dise* en *Hampton Court*. De naam *Hampton Court* is een vernoeming naar een van de oudste koningspaleizen in Londen. In 1863 was de Engelsman George Nicholson eigenaar van *Hampton Court*.¹⁵ Er werkten toen 94 slaven op *Hampton Court* en voor hun vrijlating werd Nicholson voor een bedrag van ruim f 28.000,- gecompenseerd. In 1889 was van de totale plantageoppervlakte van 319 hectaren nog niet de helft in cultuur. Er werd toen 500 ton Muscovado suiker en 145 ton melasse geproduceerd.¹⁶ Rond 1910 moet de toen verlaten plantages in gebruik zijn genomen door kleine boeren, die er een fraaie rijstpolder van maakten.

Curaçao, Aruba en Bonaire

Nadat in 1634 het eiland Curaçao door de *West-Indische Compagnie* veroverd was op de Spanjaarden kwamen twee jaar later ook Aruba en Bonaire onder Nederlands bestuur. Curaçao diende aanvankelijk vooral als steunpunt voor de kaapvaart tegen de Spanjaarden.

Bonaire werd belangrijk vanwege de zoutwinning. Vanaf het midden van de 17de eeuw kwamen op Curaçao de eerste 'tuinen' of plantages tot ontwikkeling, zoals *Hato*, *Savonet*, *St. Barbara*, *Santa Maria*, *Pis- cadera* en *San Juan*. Plantages als *Bly en Heim* (later *Bleinheim*), *Judio*, *Rozentak* en *De Hoop* waren het bezit van joodse planters, van wie een aantal uit Brazilië kwam, nadat de Portugezen de Nederlandse kolonie daar in 1654 hadden heroverd. Vanaf 1665 werd Curaçao belangrijk als slavenmarkt. Het merendeel van de hier aangevoerde slaven werd echter doorverkocht. Slechts een klein deel belandde op de Antilliaanse plantages, waarvan de meeste (in de 18de en 19de eeuw een honderdtal) op Curaçao. Het vaak op een heuvel gebouwde land- huis vormde het middelpunt van elke plantage. Daar woonden de meester en zijn gezin. Daaromheen lagen pakhuizen en hutten van slaven. Van de vroegere landhuizen hebben er zo'n 55 de tand des tijds weten te doorstaan. Ook op Curaçao ontstond slavenverzet, al ontbrak hier de vluchtmogelijkheid van het oerwoud. De in 1795 uit- gebroken opstand onder leiding van Tula werd na korte tijd neerge- slagen. Ook de slaven op de Nederlandse Antillen moesten tot 1863 op hun vrijheid wachten.

Savonet

Plantage *Savonet* is een van de oudste plantages van Curaçao. Ooit werkten hier honderden slaven, gehuisvest in kleine hutten. Samen met plantage *Zorgvlied* besloeg *Savonet* een gebied van bijna 1600 hectare. Wol, maïs, zaden, vlees en hout (als grondstof voor verf) wa- ren belangrijke producten. In de tweede helft van de 19^e eeuw werd veeteelt belangrijk: 2400 schapen, 850 geiten, 400 koeien en 60 var- kens telde de plantage. Het oude, koloniale landhuis, dat in 1804 door de Engelsen in brand gestoken was, was een aantal jaren later hersteld. Thans is er een museum in gevestigd. De buitengebouwen van het landhuis *Savonet* liggen bij de entree van het huidige Christoffelpark, het grootste natuurpark van het eiland, dat bestaat uit de voormalige plantages *Savonet*, *Zorgvlied* en *Zevenbergen* en het heuvellandschap Jeremi.

Bosnegerwoning te Santigrón (prentbriefkaart uitgave Henk v.d. Voet, Parama- ribo, col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

Rozentak

De plantage *Rozentak* (ook wel "Roose Tak" genoemd) was een van de kleinere plantages op Curaçao en een van de oudste. De plantage lag in het Joodse Kwartier, in de zogenoemde Middendivisie van het eiland. Aan de zuidzijde grensde *Rozentak* aan het Schottegat, oostelijk aan de plantage *Blenheim* en in het noorden aan het joodse kerkhof *Beth Haïm* (Huis der Levenden), de oudste joodse begraafplaats op het westelijk halfroond.

In de 18de eeuw wisselde *Rozentak* veelvuldig van eigenaar. In de 19de eeuw kwam het in bezit van Jacob Lauffer (1810-1883), die behalve *Rozentak* ook de plantage *Bleinheim* alsmede de omliggende kleinere tuinen *Vredenberg*, *Eenzaamheid* en *Nooitgedacht* (alias "Heintje Kool") bezat. In de twintigste eeuw vielen al die plantages ten offer aan de olieraffinaderij van de *Shell*. Slechts de joodse begraafplaats ontkwam aan dat lot, al hebben de stenen danig te lijden gehad van de door de raffinaderij veroorzaakte luchtvervuiling.

Slagbaai

Slagbaai was een plantage op het noordwestelijk deel van Bonaire. De naam is een verbastering van "Slachtbaai". Dit vanwege het vee (vooral geiten), dat er geslacht werd. Het gepekeld vlees werd naar Curaçao en Europa verscheept. In sommige jaren werden er meer dan drieduizend geiten verwerkt. Maar ook zout uit de salinja's (zoutpoelen) leverde een winstgevend exportproduct op. Tevens exporteerde men aloë, houtskool en peulen van de dividivboom, die in Nederland in de leerlooierijen gebruikt werden. De dividivpeulen van Bonaire waren van uitzonderlijke kwaliteit en er werd in de handel heel veel geld voor betaald. Net als heel Bonaire was ook de plantage *Slagbaai* oorspronkelijk eigendom geweest van de *West-Indische Compagnie* (tot 1792) en daarna staatsbezit. Maar na de afschaffing van de slavernij in 1863 werd al gauw besloten om de gouvernementsgronden met hun onrendabel geworden plantages aan particulieren te verkopen. *Slagbaai* werd gekocht door de grootgrondbezitters Moises Jesurun en John, August, and Casper Neuman. Na meerdere eigendomswisselingen werd het noordelijk deel van *Slagbaai* in 1920 verkocht aan de broers Julio en Gijsbert Herrera. Zij gaven hun nieuwe bezit de naam *America* en het gedeelte met de nieuwe ingang en het huis voor de toezichthouder de naam *Washington*. De plantage *Washington* was tot 1967 in gebruik. De laatste eigenaar, Boy Herrera, verkocht zijn bezit aan de Nederlandse staat, uit angst voor ongebreidelde projectontwikkeling. Op voorwaarde dat het park als natuurgebied voor het publiek zou worden opengesteld. Wat ook gebeurde. Op 9 mei 1969 opende het *Nationaal Park Washington* zijn poorten voor het publiek. Na verwerving van het overgebleven deel van *Slagbaai* in 1977 werd het twee jaar later officieel *Nationaal Park Washington-Slagbaai*. Het fraaie okergele pakhuis aan de ingang herbergt een bezoekerscentrum, met daarin tevens een museum en bibliotheek.

Woonhuizen en bijgebouwen van plantage Savonet, begin 20ste eeuw (foto col. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam)

Met dank aan Farida Polsbroek, Okke ten Hove, J. van Putten (directeur Stichting Surinaams Museum te Paramaribo) en Philip Dikland (architect).

Noten

1. Hove/Helstone: nr. 51.
2. Een tweede, overigens vrij kleine plantage met de naam "Ma Retraite" was gelegen aan de Orleanekreek, een zijrivier van de Commewijnrivier.
3. Mc Leod 1996: pag. 53 e.v.
4. Idem, pag. 37. Er zijn overigens meer plantages geweest met de naam "La Solitude". Zo was er een plantage *La Solitude* aan de bovenloop van de Commetewane Kreek (een zijrivier van de Boven Commewijnrivier) in Oost-Suriname. Een tweede plantage *La Solitude* lag naast de suikerplantage *Eendracht* aan de Pericakreek, eveneens in het oosten van Suriname. En een derde plantage *La Solitude* heette later de plantage *Ponthieu*, een koffieplantage gelegen aan de Warappakreek in het oosten van Suriname, een zijkreek van de Matappicakreek, die weer een zijrivier is van de Commewijnrivier. En tenslotte was er nog een plantage met die naam te vinden aan de bovenloop van de Saramaccarivier.
5. Hove/Helstone: nr. 90.
6. Idem nr. 92.
7. Dikland/Karijosemito: koffieplantage Leliendaal.
8. Dikland/Karijosemito: plantage Concordia; Hove/Helstone: nr. 84.
9. Een tweede plantage met de naam "Concordia" lag aan de Parakreek, ten zuiden van Paramaribo, en was als plantage *Tuijnhuizen* vanaf 1671 in bezit van de Zeeuwse dominee Johannes Basseliers en zijn vrouw Sara van Scharphuisen. In 1737 aangeduid als *La Concorde* (eigenaar Jean Labadie) en sinds 1801 als *Concordia*, maar toen al in verval en in 1832 slechts vermeld als kostgrond met één slaaf. Een derde plantage *Concordia* was gelegen aan de linkeroever van de Beneden-Saramacca Rivier (westelijk van Paramaribo), niet ver van de monding in zee. Oorspronkelijk was dit een suikerplantage, maar rond 1825 werd er overgegaan op koffie en later ook op cacao. In 1863 werkten hier 95 slaven, die nog 10 jaar moesten blijven, totdat ze werden vervangen door Hindoestaanse en Javaanse contractarbeiders.
10. Dikland/Karijosemito: koffieplantage *De Gekroonde Pauw*; Hove/Helstone: nr. 122.
11. Dikland/Karijosemito: suikerplantage *Blakkreek*, 2004.
12. Dikland/Karijosemito: *De Houtgrond Onoribo* aan de Para-kreek; Hove/Helstone: nr. 36.
13. Dikland/Karijosemito: *Bantaskine*; Hove/Helstone: nr. 36.
14. Hove/Helstone: nr. 211.
15. Donk: *Suikerplantage Hampton Court*.
16. Mc Leod 1996: pag. 53 e.v.

Bronnen en literatuur

- Dikland, Philip & Rasijem Karijosemito: *Gebouwd erfgoed*: www.kdvarchitects.com.
- Donk, Kenneth R.: *Suikerplantage Hampton Court*: www.nickerie.net.
- Helman, Albert: *Avonturen aan de Wilde Kust*, Eindhoven 1982.
- Hove, Okke ten & Heinrich Helstone: *Familienamen en plantages*, Stichting ter Bevordering van de Surinamistiek: www.surinamistiek.nl/emancipatie/.
- Lavaux, Alexander de: *Generale kaart van de provincie Suriname*, 1737 en 1770.
- Mc Leod, Cynthia: *Elisabeth Samson*, Schoorl 1996 (3e druk).
- Oudschans Dentz, Fred.: *De herkomst en de betekenis van Surinaamse plantagenamen*.
- Stichting Surinaams Museum, Paramaribo: www.flickr.com/photos/stichtingsurinaamsmuseum/.
- Surinaamsche Almanak, 1843.
- Tropenmuseum of the Royal Tropical Institute - Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT): http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Tropenmuseum_Royal_Tropical_Instituut.

DE DIEMENSE BRUGNAMEN KORJAAL, PIAKA EN BARKU DI BELA

Jaap Haag

In Diemens nieuwste woonwijk *Plantage De Sniep* zijn de namen van een drietal nieuwe bruggen vernoemd naar voor Suriname en de Antillen kenmerkende vaartuigen: de *korjaal*, de *piaka* en de *barku di bela*. Stuk voor stuk prachtige boten en als maritiem historisch erfgoed waard om gekoesterd te worden.

Korjaal

Een Surinaamse korjaal is een open boot voor gebruik op de rivieren, die door bosnegers en indianen gemaakt wordt van een uitgeholde boomstam. Vroeger werden ze door indianen ook van boomschors vervaardigd. Het woord "korjaal" is afgeleid van het indiaanse woord "koeliala". De oudste vermelding in het Nederlands ("coriaer") dateert van 1669.

De korjaal werd door bosnegers geperfectioneerd door middel van branden en uitbuigen. Een werk van maanden. In de bosnegercultuur maakt een korjaal ook deel uit van de bruidsschat: "Als een bosneger wil trouwen dient hij voor zijn toekomstige vrouw een kostgrondje te kappen, keukengerei te kopen en een korjaal te bouwen."¹ Er zijn twee typen: de lange smalle korjalen voor vrachtvervoer en de luxe korjalen voor personenvervoer, die korter en breder zijn en een sierlijk gebogen voor- en achtersteven hebben. De korjaal wordt voort bewogen door een pagaai (peddel), ook wel "parel" genoemd. Daarmee wordt ook gestuurd. De wijze, waarop de korjalen door de soms woest kolkende stroomversnellingen gestuurd worden dwingt bewondering af. In ondiep water wordt geboomd met een koela (stok). In de 20ste eeuw werden de korjalen vaak voorzien van een buitenboordmotor.

Piaka

Een Surinaamse piaka is een zeevaardige boot van indiaanse oorsprong, waarmee onder meer visserij bedreven werd. Een piaka is groter en breder dan een korjaal en de boorden zijn iets hoger. Met hun grote voorsteven en hun diepgang zijn de piaka's geschikt voor het open water van de riviermondingen, waar de zee onstuimig kan zijn. De piaka werd geroeid, maar er kon ook mee gezeild worden.²

Een korjaal, waarmee de bosnegers de rivieren bevoeren om handel te drijven op de plantages. Hun handelswaar bestond uit rijst, bijzondere houtsoorten, apen, papegaaien en honing. In ruil daarvoor kochten zij dram of jenever, wijn, spijkers, lood, boter en kaas (litho Madou naar een tekening van P.J. Benoit, 1839)

"Boschnegers aan de Boven Suriname een Waterval afzakkend", een korjaal met bosnegers die door een sula pagaaien (prentbriefkaart, uitgave C. Kersten & Co., Paramaribo, serie Boschgezichten no. 61, ca. 1910)

Korjalen met bosnegers op de rivier. De mannen/kinderen dragen een kamisa (lendendoek) (foto ca. 1915 Augusta Curiel, col. Stichting Surinaams Museum, Paramaribo)

In Oost-Suriname is de plaats Galibi, aan de monding van de Marowijnrivier, bekend om zijn piaka's. Tegenwoordig zijn ze veelal ook van een buitenboordmotor voorzien.

Barku

Een Curaçaose, Arubaanse of Bonaireaanse "barku di bela" is, letterlijk vertaald uit het Papiaments, een zeilschip. In de spreektaal verkort tot "bark'i bela". Het woord "barku" komt van het Nederlandse woord "bark" in de betekenis van sloep; zeilschip met één mast. De barku di bela was een zeevaardig, houten vissersschip van acht tot tien meter lengte.³

Van dit type werden er in de 19de en in de eerste helft van de 20ste eeuw velen gebouwd, zowel op Curaçao als op Aruba en Bonaire. Met lichte verschillen per eiland.

Piaka met buitenboordmotor aan de oever van de Marowijnerivier (foto www.surinameholidays.nl)

Een door P.J. Benoît als "Indiaanse prauw" aangeduide piaka (litho P. Lauters naar een tekening van P.J. Benoît, 1839)

De barku di bela was een prachtig, zeewaardig zeilschip (foto R. Dovale)

Als kielschip met een gesloten dek (waarin één of twee luiken) was de barku di bela in staat de soms ruwe zee rond de eilanden met zijn korte, steile golven en - vooral rond Aruba en Curaçao - zijn sterke stromingen te trotseren. Het hout, waarvan een barku di bela gebouwd werd was deels afkomstig van bomen op de eilanden. Voor het dek en de mast werd echter geïmporteerd pijnboomhout gebruikt.

In de jaren vijftig en zestig werden de meeste zeilschepen van kleine dieselmotoren voorzien, waarbij hun tuigage verkleind werd. Als 'motorsailer', dus geen echte barku di bela meer. Alleen op Bonaire hield de zeiltraditie langer stand. Door de wat meer beschutte westkust was het voordeel van gemotoriseerde voortstuwing hier minder groot. Een van de laatste, nog in originele staat verkerende zeilende vissersschepen is de *Etienne*, die vanaf Bonaire (in ieder geval in 2009) nog de zee op ging.

Met dank aan François van der Hoeven en Jack Schellekens (Maritiem Museum Curaçao te Willemstad) en J. van Putten (Surinaams Museum te Paramaribo).

Noten

1. Poll 1959: geciteerd in bijschrift bij pl. 59 uit de collectie *Surinamica*, Universiteit van Amsterdam.
2. Volgens Donselaar 1989: in hoeverre met de piaka ook gezeild werd (of wordt) is me niet geheel duidelijk. De op het strand te trekken piaka's lijken daarvoor weinig kielvlak te hebben.
3. Hoeven 2009: pag. 1. Daarnaast waren er ook de als "Venezolaanse barkjes" aangeduide zeilschepen, die vanuit Venezuela groente en fruit kwamen brengen en aan een kade in Willemstad een drijvende markt vormden.

Literatuur

- Benoît, P.J.: *Voyage à Surinam*, 1839.
- Donselaar, J. van: *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands*, 1989.
- Hoeven, François van der: *End of an era; the last sailing ships of the ABC-Islands*, Curaçao 2009.
- Poll, Willem van de: *Suriname*, Paramaribo - 's-Gravenhage 1959.

Een Arubaanse barku di bela op het strand (foto François van der Hoeven, Curaçao)

Straten in 'Plantage De Sniep' krijgen namen van Diemense sporthelden

EERBETOON AAN DE SPORT VIA IET VAN FEGGELEN, JAAP HAVEKOTTE, JOOP NIEMANS EN JAN BREDIUS

Taco ten Dam

Op 22 februari van dit jaar besloot de gemeente Diemen om onder andere drie straten en een fietspad in de nieuwbouwwijk *Plantage De Sniep* te vernoemen naar vier personen uit de sporthistorie van Diemen. De Iet van Feggelenstraat, de Jaap Havekottestraat, de Joop Niemansstraat en het Jan Brediuspad komen in de buurt van *Sportpark De Diemen*.

Lange sporttraditie

Diemen beschikt over een lange sporttraditie. Sporten zoals schaatsen en voetbal zijn stevig verankerd in de Diemense samenleving en zijn daar binnen altijd van groot belang geweest als sociaal bindmiddel. Prestaties spreken aan en het is logisch dat namen van goed presterende sporters op straatnaamborden vermeld worden. Op een straatnaambordje past echter maar één naam, terwijl achter elke sporter in meer of mindere mate een ploeg vrijwilligers staat die vaak anoniem in de luwte en op onmogelijke tijden werk verrichten waardoor de sporter zijn sport kan uitoefenen. Die duizenden vrijwilligers mogen zich ook trots voelen en zich vertegenwoordigd weten in de naamgeving van sporthelden die zonder hen niet zover hadden kunnen komen. Hoewel in Diemen veel sporten worden beoefend, komen de gekozen namen van de Diemense sporthelden uit vier takken van sport: schaatsen, voetbal, boksen en wielrennen.

Schaatsen en Koningin Wilhelmina

Wat schaatsen betreft, was Diemen in de vorige eeuw decennialang hét schaatscentrum van Nederland. De *Diemer IJclub* (1887) bouwde grote faam op door in de jaren dertig, veertig en vijftig bij vriezende weer de eerste nationale wedstrijden van het seizoen te claimen. Alle Nederlandse schaatsautoriteiten en de hele Nederlandse schaatstop meldden zich dan steevast voor de startbewijzen in het gezellige café-restaurant van Dirk van de Kroon aan de Muiderstraatweg. De wedstrijden van de *Diemer IJclub* trokken zoveel aandacht dat koningin Wilhelmina onaangekondigd naar Diemen kwam omdat ze het Diemer schaatsfeest wel eens met eigen ogen wilde zien.

Voetbal en Ryan Babel

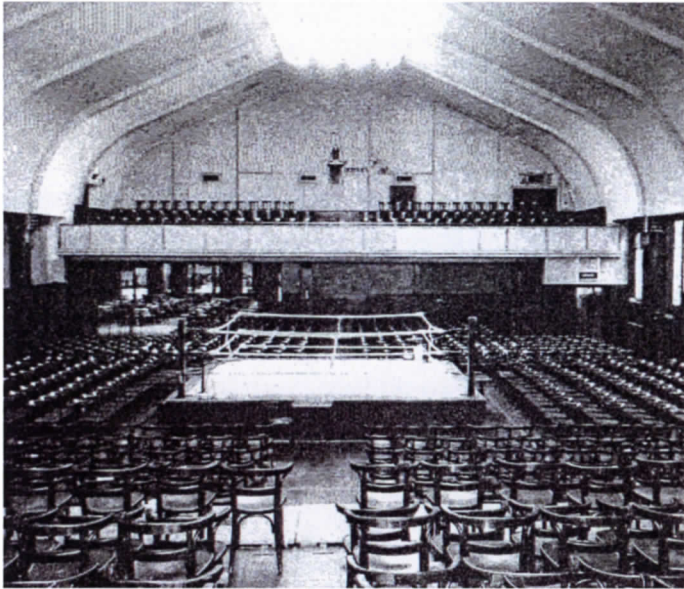
Ook de voetbalsport heeft inmiddels een lange historie in Diemen. Hoewel er al in 1912 met clubteams gevoetbald werd, kwam met de oprichting van de *Diemer Voetbal en Atletiek Vereniging* (D.V.A.V.) in 1931 ook de organisatie van het voetbal in Diemen op een hoog niveau. D.V.A.V. was bepaald niet een tegenstander die als een 'walk over' werd beschouwd. Integendeel, vooral de Amsterdamse clubs konden vaak opzien tegen de wedstrijden achter de boerderij van Pappot aan de Ouderkerkerlaan. Daar moesten immers zondagochtend de koeien van het veld worden gehaald en de 'wasruimte' bestond aanvankelijk uit de aangrenzende sloot en een pannetje om er water uit te scheppen. Vergelijk dat eens met het huidige *sv Diemen*: een grote, gezonde en goed geleide vereniging die honderden sporters van klein tot groot de gelegenheid biedt om hun favoriete sport te bedrijven op een schitterend complex met een gezellige kantine. En waar naast de recreatieve zijde ook ruimte is om te presteren. Zo was *sv Diemen* voor internationals als Ryan Babel (*Ajax*) en Adam Maher (*AZ*) de basis voor een prachtige voetbalcarrière.

Wielrennen en Hein van Breenen

Diemen had jarenlang ook een wielrentraditie. Zo was al in 1927 de Muiderstraatweg de startplaats voor wielrenners die een toegangsbevis voor de Olympische Spelen konden veroveren. Maar vooral in de jaren na de Tweede Wereldoorlog toen de wielersport in Nederland hoogtijdagen kende, deed ook Diemen volop mee in het circuit van buurtwielrennen in en rond Amsterdam dat jaarlijks tientallen wielertoernooien kende. De grote namen uit die dagen kwamen graag naar Diemen. De eerste officiële "Ronde van Diemen" over 100 kilometer werd gewonnen door de latere Tour de Francerenner Hein

Iet van Feggelen, onder andere vele malen wereldrecordhoudster 100 meter rugcrawl (foto col. Taco ten Dam)

De Grote Zaal van 'Krasnapolsky' aan de Dam in Amsterdam waar Joop Niemans op 13 september 1944 met een daverende rechtse de SS-er Cees Olij versloeg (foto Archief- en Documentatiecentrum van NH Grand Hotel Krasnapolsky)

'Tarzan' van Breenen. Op lokaal niveau versloeg Chris Vijn op een modderig en zwaar parcours langs het ringspoor zijn tien jaar oudere dorpsgenoot en wielprof Henk Griffioen.

Zwemmen en De Meeuwen

De waterrijke omgeving van Diemen bood uiteraard veel mogelijkheden om watersport te bedrijven. Toch stond het zwemmen vooral in het teken van de recreatie. Vooral de beide Diemerplassen waren een druk bezocht watersportgebied. Momenteel zijn er in Diemen twee zwembaden: het zogenaamde AGO-bad waarvan de unieke ontstaansgeschiedenis ook in dit blad wordt beschreven en het zwembad dat onderdeel uitmaakt van het Sportcentrum F.B. Duran. Dit bad is sinds 1980 de thuisbasis van zwemvereniging *De Meeuwen*, een vereniging met daarvoor een lange geschiedenis in Amsterdam. *De Meeuwen* kent vier afdelingen: diplomazwemmen, wedstrijdzwemmen, waterpolo en synchroonzwemmen.

Wie waren de Diemense sporthelden naar wie een straat is vernoemd?

Jan Bredius

Jan Bredius (1930-2007) was op-en-top sportman. Zijn bekendheid verkreeg hij via de successen als wielrenner, maar hij was ook een verdienstelijk voetballer bij *D.V.A.V.*, het huidige *sv Diemen*. Hij speelde eerst in de junioren en maakte in 1949 deel uit van het elftal dat kampioen werd door een legendarische 2-1 zege op *Madjoe*. Als wielrenner behaalde Jan Bredius veel successen in de Amsterdamse straatrondes, maar tot zijn grote spijt moest hij in zijn eigen Diemen in 1950 genoegen nemen met een tweede plaats. Jan fietste wedstrijden in het hele land, vaak samen met zijn broer George. In een verslag van Evert van Mokum over de "Ronde van het IJsselmeer", waarin ook ene Willem Holleeder (de vader van) meereed, werd Bredius genoemd als een van de sterkste amateurs van Nederland. Helaas moest Bredius in deze ronde door een lekke band wel even 'van het rijwiel'. Tijdens de tweede etappe van Meppel naar Amsterdam was Bredius nog onfortuinlijker toen hij "met zijn voorwiel een paal goedendag zei. De paal bleef overeind. Bredius niet. Het kostte de Diemenaar een kleine 100 meter achterstand die hij echter spoedig nivelleerde."

Jan reed ook als stayer achter de motoren en behaalde overwinningen in Oss, Wageningen, Apeldoorn én in het Olympisch Stadion in Amsterdam. Na zijn wielercarrière kwam hij terug als voetballer bij *D.V.A.V.* waar hij nog vele jaren voetbalde in de zaterdagafdeling.

Iet van Feggelen

Irene 'Iet' van Feggelen (1921-2012) werd geboren in Amsterdam en verhuisde op jonge leeftijd naar de landelijke Ouderkerkerlaan in Diemen. Zij ging op school in de Watergraafsmeer en trainde in de middagpauze elke dag in het *Sportfondsenbad Oost*. In februari 1938 brak Iet internationaal door met een wereldrecord op de 400 meter rugslag. Zij domineerde daarna jarenlang internationaal de rugslag met Cor Kint en zij grossierde in records en kampioenschappen. In de Tweede Wereldoorlog trainde Iet, zo goed en zo kwaad als het kon, door. Maar Olympische roem was voor Iet, die in die tijd op de top van haar kunnen was, door de oorlogsomstandigheden echter niet haalbaar. In die barre jaren veroverde zij drie keer achter elkaar de Nederlandse titel op de 100 meter rugslag. Meteen na de oorlog zette ze samen met Nel van Vliet en Hannie Termeulen een wereldrecord neer op de 3 x 100 meter wisselslag.

In Amerika raakte Iet van Feggelen in de ban van kunstzwemmen, waarna zij met Jan Ambrust het 'waterballet' introduceerde in Nederland. Als pionier legde zij de basis voor latere Nederlandse zwemsuccessen in deze zwemdiscipline.

Als damesleidster van de Nederlandse zwemploeg was Iet van Feggelen zeer geliefd en maakte zij de hoogtijdagen van het dameszwemmen mee met onder anderen Ada Kok en Erica Terpstra. Zo was ze in 1960, 1964 en 1968 aanwezig bij de Olympische Spelen waaraan ze zo graag als actief zwemster had willen deelnemen. In 2009 werd Iet van Feggelen opgenomen in de *International Swimming Hall of Fame* in Fort Lauderdale, een eerbetoon aan haar zwemprestaties en haar rol als pionier van het synchroonzwemmen in Europa. Hoewel Iet van Feggelen in Amsterdam-Oost woonde, bleef zij tot op hoge leeftijd haar baantjes trekken in het *Duranbad* aan de Ouderkerkerlaan in Diemen.

Joop Niemans

Joop Niemans (1917-2000) was in veel opzichten een opmerkelijke verschijning in Diemen. Met zijn flinke postuur was hij als doelmaan van het allereerste juniorenteam van *D.V.A.V.* in 1931 een betrouwbare sluitpost. Het duurde dan ook niet lang of Joop stond bij de senioren in het doel. Met gemak ranselde hij bij hoge voorzetten de bal tot over de middenlijn.

Niemans was al 25 jaar toen hij zich serieus ging toeleggen op het boksen. Onder de hoede van Piet ter Meulen bokste Joop Niemans zich in korte tijd via een serie knock outs naar het Nederlands kampioenschap. Ook internationaal telde 'Joop Beton' mee. Zijn zakelijke carrière bij de *N.V. Gewapend Betonbouw Job. Niemans*, gevestigd aan het Weesper Zandpad in Diemen, kon hij echter op den duur niet combineren. Ondanks een eervolle selectie voor de Olympische Spelen van 1948 liet hij het evenement aan zich voorbijgaan.

Eeuwige roem in de geschiedenis van de bokssport had Joop Niemans echter toen al verworven door één wapenfeit. Op 13 september 1944, de dag dat Maastricht werd bevrijd en in Westerbork de laatste van de in totaal 92 treinen met joden naar Auschwitz vertrok, sloeg Joop Niemans in de Grote Zaal van *Krasnapolsky* de in Amsterdam zo gehate Oostfrontstrijder en bokser Cees Olij buiten westen. Het gebeurde voor de ogen van talloze Duitse militairen en prominente *NSB*'ers, maar ook van uitzinnige Amsterdammers en een handjevol Diemenaren. De zaal ging door het lint van blijdschap en

stoelen vlogen als confetti door de lucht. Eindelijk kon men even 'legaal' zijn hart luchten. De beroemde joodse bokser Ben Bril, die door toedoen van de familie Olij was opgepakt en in Bergen Belsen zat, zei kort na de bevrijding: "Het was me een vermogen waard geweest als ik die avond had mogen meebelevén, nog liever had ik hem zelf die knal gegeven."

Joop Niemans was in de jaren vijftig nog lang bestuurslid voor D.V.A.V. en hielp de club waar hij kon. Later werd hij een succesvol zakenman en verhuisde naar België.

Jaap Havekotte

Jaap Havekotte (1912), de schaatssport en Diemen vormen een sportieve drie-eenheid. Als vijfjarig mannetje schaatste Jaap al op de Muidertrekvaart in Diemen, destijds vaak de plaats voor hardrij- en schoonschaatswedstrijden. Zijn talent bleef niet lang onopgemerkt in de vooroorlogse schaatswereld. In 1935 kreeg Jaap, die vanwege zijn aparte stijl de bijnaam "De Wilde" had gekregen, grote bekendheid toen hij op de schaatsbaan aan de Amsterdamse Linnaeusstraat het hele veld achter zich liet, inclusief de regerend Nederlands kampioen. In 1937 nam Havekotte deel aan de Europese Kampioenschappen in Oslo. De Tweede Wereldoorlog leek een vroegtijdig einde aan zijn schaatscarrière te maken, maar in 1946 tekende Havekotte voor het eerste naoorlogse internationale schaatssucces voor Nederland. Na een derde plaats bij de NK in 1947 stopte Havekotte alsnog met schaatsen. Maar Jaap Havekotte ging niet verloren voor de schaatssport. Integendeel, een toevallige ont-

Jaap Havekotte in actie op Eerste Kerstdag 1938 in Zaandijk tijdens de wedstrijd om de Zilveren Molen (foto Archief Viking)

moeting met Co Lassche, die met de hand van Welfare-biscuitblikken stalen noren maakte, zou grote gevolgen hebben voor de schaatssport. In een pandje in de Amsterdamse Pijp werkten ze dag en nacht om aan de grote vraag naar Viking-schaatsen te kunnen voldoen. Nadat toppers als Kees Broekman en later Boris Stenin op de schaatsen van Havekotte (hij had inmiddels gebroken met Lassche) kampioenswedstrijden hadden gereden, steeg de ster van de geboren Diemenaar snel. De grote doorbraak van Viking viel samen met de successen van Ard Schenk en Kees Verkerk in de tweede helft van de jaren zestig. Het succes voor Havekotte was compleet toen in 1972 alle bestaande wereldrecords waren gevestigd op Viking-schaatsen.

Joop Niemans (foto Fransen, Amsterdam, col. Taco ten Dam)

Literatuur

- **Bevelander**, Mart, Taco ten **Dam**, Fred **Lunstroo**, Tinus **Post** & Mart **Pullens**: *75 Jaar sv Diemen, jubileumuitgave 1931-2006*, Diemen, 2006.
- **Dam**, Taco ten: *25 jaar D.V.A.V. aan de Ouderkerkerlaan 1931-1956*, in: **HKD**, jrg. 12, nr. 1, 2002, p. 2-12.
- **Dam**, Taco ten: *let van Feggelen snelste vrouw ter wereld op rugcrawl in 1938*, in: **HKD**, jrg. 12, nr. 1, 2002, p. 23.
- **Dam**, Taco ten: *Bokser Joop Niemans; Diemenaar zorgt in 1944 voor sensatie in 'Krasnapolsky'*, in: **HKD**, jrg. 12, nr. 1, 2002, p. 27-28.
- **Demmers**, Lau, Jan **Poster** & Frits **Reurekas** (red.): *110 jaar Diemer IJclub 1887-1997*, Diemen, 1997.
- **Haag**, Jaap: *De geschiedenis van de Diemense wielerrondes; de hel van Diemen*, in: **HKD**, jrg. 12, nr. 1, 2002, p. 24-27.
- **Liempt**, Ad van & Jan **Luitzen** (red.): *Sport in de oorlog; meer verzetje dan verzet*, Amsterdam, 2010.
- **Opzeeland**, Ed van: *Ben Bril, Davidster als ereteken*, Kats, 2006.
- **Raats**, Bertus: *Wielersport in Diemen; ruim drie kwart eeuw in woord en beeld*, Amsterdam, 2000.
- **Reurekas**, Frits: *Diemen in oude ansichten deel 3*, Zaltbommel, 1983.
- **Reurekas**, Frits: *Kent u ze nog... de Diemenaren deel 1*, Diemen, 1981.
- **Snoep**, Huub: *Jaap Havekotte; de Viking van de Nederlandse schaatssport*, Baarn, 2008.
- **Teiwes**, Henk: *De 'Diemer IJclub' timmert na 115 jaar nog altijd aan de weg; oudste vereniging van Diemen, jong elan*, in: **HKD**, jrg. 12, nr. 1, 2002, p. 19-22.
- **Witteman**, Jonathan: *Rookworst voor winnaar Hartjesdagronde; buurtwielrennerij in Amsterdam*, in: **Ons Amsterdam**, jrg. 62, nr. 5, 2010, pag. 180-183.

Hoe de 'AGO' en Diemen samensmolten tot één begrip

'PANTAR' VOORHEEN 'AGO' AL RUIM 60 JAAR AANWEZIG IN DIEMEN

Taco ten Dam & Wil van Koningsbrugge

Ze zijn bekende verschijningen in Diemen, al sinds 1952. Iedere Diemenaar kent ze wel, al is het maar van gezicht, de medewerkers van *Pantar op De Sniep*. Je ontmoet ze in de tram, bij het boodschappen doen en in de Diemense wijken, waar ze het groen onderhouden en waar ze in gezinsvervangende woningen wonen. Minder bekend is hoe ze op *De Sniep* terecht zijn gekomen, en hoe het mogelijk is dat de organisatie zo met Diemen verweven is geraakt en toch zo lang Amsterdams is gebleven.

Werkinrichting Diemeroord

In 1952 moest de vestiging van de AGO in het Westelijke havengebied plaatsmaken voor de havenindustrie in ruil voor een stuk terrein in de vorm van een weiland aangeboden in de Diempolder. In de Diempolder kwam een tijdelijke behuizing, in termen van de gemeente: een noodgebouw "voor eventjes." Het zou evenwel tot 1957 duren voor de nieuwbouw gereed was. De nieuwe gebouwen van architect Frank van Klinger (1919-1999), werkplaatsen voor het vlechten van rieten matten (die in eerste instantie *Werkinrichting Diemeroord* heetten) kregen de naam van de directeur: *Van Kriekenoord*. Rondom de Diemense gebouwen kwamen kassen, een tuinderij, een bloemisterij, een heesterkwekerij, kleine stallen voor pluimvee en grote stallen voor negen koeien en zeventien schapen. Het AGO-bestuur toonde daarmee creativiteit: de groene omgeving werd ten volle benut.

Pier de Boer

De vestiging in Diemen had overigens net zo goed de naam kunnen krijgen van Pier de Boer (1884-1945), een gedreven Amsterdamse onderwijzer die aan het begin van de vorige eeuw altijd bezig was om hulp te bieden aan mensen met een verstandelijke beperking. Hij zette zich in voor de school van de *Vereniging voor Spraakgebrekige en Achterlijke Kinderen*. De Boer zorgde voor baantjes voor ex-leerlingen en hield ze uit de problemen. Het werd al snel te veel werk voor een schoolmeester. In 1922 stelde de gemeente Amsterdam De Boer daarom aan als de eerste nazorgambtenaar in Nederland. Hij pleitte al snel voor het opzetten van een werkplaats voor mensen die (nog) niet in het bedrijfsleven terecht konden. Zijn nooit aflatende inzet en empathie voor de geestelijk gehandicapte jongeren en hun gezinnen leidde in 1924 tot de opening van een werkinrichting voor mannen. In 1930 werd deze werkplaats, gelegen aan de Prinsengracht, te klein. De mannen verhuisden naar het Westelijk Havengebied. In het pand aan de Prinsengracht werd met een weverij de eerste vrouwenwerkplaats van Nederland gesticht. Beide werkplaatsen werden in 1931 ondergebracht in de zelfstandige *Stichting Arbeidsinrichtingen voor Geestelijk Onvolwaardigen (AGO)*. In later jaren huurde de stichting op verschillende locaties panden. Toen de AGO uiteindelijk in 1957 neerstreek in Diemen was bestuurslid mr. G.S. van Krieken inmiddels directeur.

Pier de Boer
(foto AGO-archief)

Prinses Beatrix opende AGO Werkgemeenschap

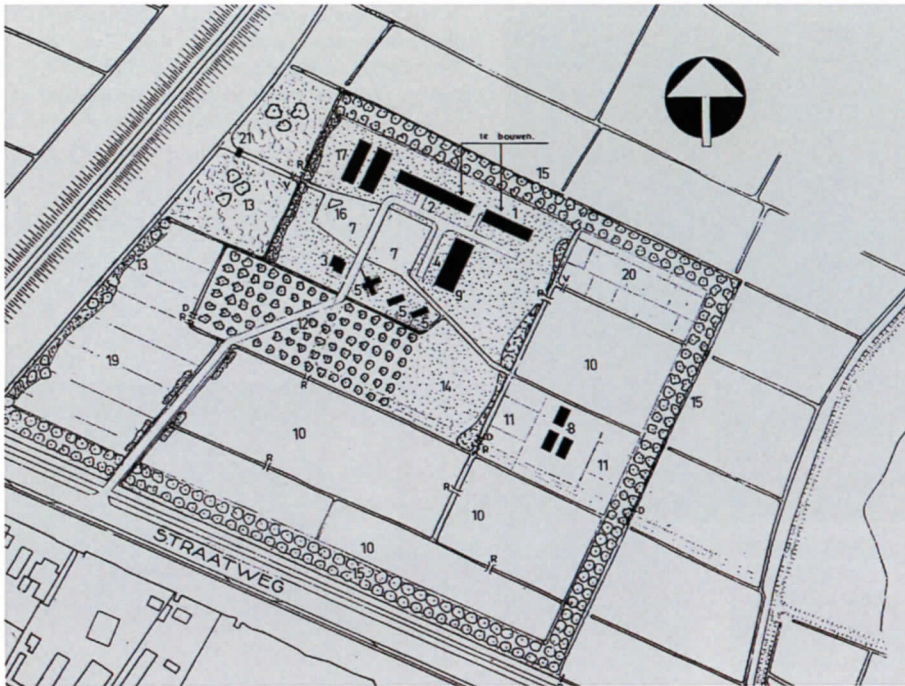

Bij de rondleiding na de officiële opening van de AGO-werkplaats werd ook een bezoek gebracht aan het atelier. Op bovenstaande foto van links naar rechts: de heer N. Waanders, directeur werkvorming, Pr. Beatrix, de alg. directeur, de heer C. J. Verwaal, bestuurslid, Tideman, een gezinschapsdame; voorzitter Drs. A. H. Langenaar en vele anderen.

Luycks

Door een aantal oude bussen in te zetten loste de AGO-directeur het vervoersprobleem op voor de werknemers uit Amsterdam die naar de afgelegen voormalige weidegronden in de Diempolder moesten komen. Deze 'AGO-bussen' waren jarenlang een vertrouwd verschijnsel in het straatbeeld van Amsterdam en Diemen. Ook slaagde de AGO er geleidelijk aan in om ook Diemense bedrijven te interesseren om mensen met een verstandelijke beperking in dienst te nemen. In 1960 haalde Luycks aan de Stammerdijk de eerste groep werknemers binnen. Op 7 juni 1974 opende Prinses Beatrix de nieuwe werkplaats van het AGO-Werkverband, waarvan de betekenis van de letters "AGO" volgens de tijdgeest van de jaren '70 gewijzigd was in "Arbeid Gezondheid en Opvoeding". Diemen was daarmee de hoofdvestiging van de AGO geworden. Directeur Verwaal, een gedreven man, speelde met veel gevoel voor marketing slim in op de media-aandacht door de actie "To moet zwemmen" te lanceren. In een apart artikel wordt dieper op deze actie ingegaan.

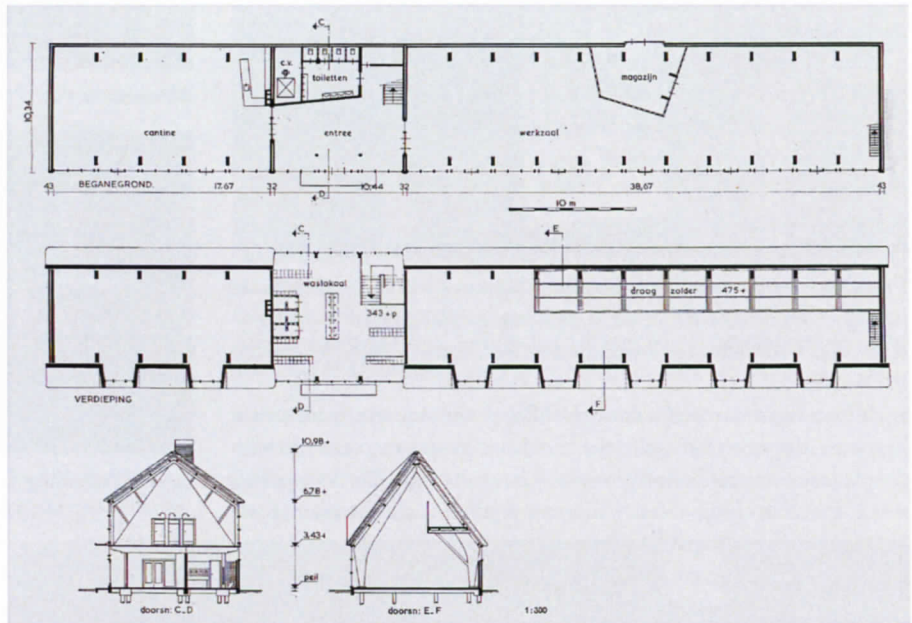
Situatieschets van 'Werkinrichting Diemerood' in 1957 met de grote werkschuur met eetzaal en administratieruimte, de kleine werkschuur voor het vlechten van rietmatten, diverse opslagruimten, stallen en nachthokken.

slag of stoot. Vlak voor het slaan van de eerste paal vernam directeur Dek op het gemeentehuis dat de bouw op de geplande locatie niet door kon gaan. De gemeente wilde een stuk langs de spoorbaan een andere bestemming geven, er moesten kantoorpanden komen die als geluidsbuffer zouden dienen tegen het treinlawaai. Kortom: het gebouw moest 50 meter opschuiven en aangepast worden. Het gevolg was dat er opnieuw grondonderzoek moest worden gedaan en dat de bouwtekeningen moesten worden gewijzigd. Daarmee werd de nieuwbouw met een jaar vertraagd. Dat stuk grond, ten westen van de Pantar-vestiging, ligt uiteindelijk nog steeds braak. Intussen zijn en worden er wel woningen gebouwd aan de Muiderstraatweg, ten zuiden van Pantar.

Piet Dek

In Amsterdam waren begin jaren '90 zes individuele werkverbanden voor gehandicapten actief, die afzonderlijk gesubsidieerd werden. Er was weinig samenwerking tussen deze organisaties en ze beconcurrerden elkaar vaak op dezelfde markt. Toen een drastische bezuinigingsronde van het Rijk voor Amsterdam resulteerde in een korting van 18 miljoen gulden op de subsidie voor sociale werkplaatsen, was het tijd voor drastische maatregelen.

De gemeente Amsterdam besloot de werkverbanden te dwingen tot fuseren en tot de oprichting te komen van één organisatie met een eigen identiteit en onafhankelijk van de Gemeentelijke Sociale Dienst. Piet Dek werd in 1994 aangesteld om leiding te geven aan deze operatie. Onder zijn leiding werden onder andere de herverdeling van de werkzaamheden over de gebouwen in Amsterdam en Diemen georganiseerd. Er werd door het bestuur van AGO stevig onderhandeld met de andere werkverbanden die op zouden gaan in de fusie, met de raadscommissie en de wethouder om de specifieke belangen van de 600 verstandelijk gehandicapte medewerkers veilig te stellen. Om in de nieuwe Stichting Werkvoorziening Regio Amsterdam (WRA) te kunnen deelnemen moest de AGO verschillende activiteiten afstoten of onderbrengen in nieuwe stichtingen. De afdeling Montage op De Sniep ging verder onder de divisienaam "Montapack". Bij het doortrekken van tramlijn 9 in 1992 naar De Sniep in Diemen speelde de mogelijkheid om de werknemers zelfstandig te laten reizen een belangrijke rol.

De ruime, met riet gedekte, grote werkschuur, zoals in 1957 werd ontworpen door architect Frank van Klingeren. Geheel rechts staat de kleine werkschuur (foto 2009, Wiard Krook)

Ambtenarij

Overigens verliep de nieuwbouw niet zonder

In de grote werkschuur bevindt zich nog steeds een fraai monumentaal kunstwerk dat in 1957 door de 'Post-Cobra'-schilder Pierre van Soest (1930-2001), een vriend van architect Frank van Klingeren, werd gemaakt (foto 2009, Wiard Krook)

Woningbouw

Directeur Piet Dek keek wel vreemd op toen hij vernam dat naast zijn industriële pand met zwaar vrachtverkeer een woonwijk gepland was bij de Muiderstraatweg. Dek dacht dat de geardheid van het personeel en de aard van de industriële werkzaamheden mogelijk problemen zou geven bij de nieuwe bewoners. Op zijn vraag of de gemeente de WRA-Groep liever zag vertrekken verzekerde de wethouder echter dat de gemeente de WRA-Groep graag in Diemen wilde houden. Toch liet Piet Dek voor alle zekerheid officieel vastleggen dat de doelstelling en de aard van het bedrijf bij de gemeente bekend waren toen ze hier woningbouw stichtte. Hij wilde niet het risico lopen weer te moeten verhuizen.

Reorganisatie Pantar

De reorganisatie verliep vlotjes. In december 1995 ondertekende Piet Dek de acte voor de totstandkoming van de WRA-Groep, waar hij algemeen directeur van werd, ook van de vestigingen in Amsterdam. Het hoofdkantoor kwam in de nieuwbouw Van Kriekenoord in Diemen.

In de loop van de jaren zijn de doelstellingen van de organisatie steeds opnieuw aangepast aan politieke inzichten en aan de veranderingen die plaatsvonden bij de doelgroepen. Zo ook in 2006. De doelstelling werd: zoveel mogelijk mensen aan een reguliere baan helpen, of iets dat daar zo dicht mogelijk bij komt. Er was ook een andere naam nodig. Een verwijzing naar de doelgroep zoals in vroeger jaren naar "verstandelijk en lichamelijk onvolwaardigen" verdween. De instelling ging *Pantar Amsterdam* heten, afgeleid van de stelling van Heraclitus "pantarhei" (alles stroomt). Daar ging het voortaan om: doorstromen binnen de organisatie en uitstromen naar een gewone baan.

Toekomst

In deze tijd van bezuinigen op zorguitgaven staat ook een instelling als *Pantar* voortdurend onder druk om kwaliteit te leveren met minder geld. De directie van *Pantar* moet steeds op zoek naar nieuwe mogelijkheden om mensen in dienst te houden. Er wordt druk onderhandeld en samengewerkt met allerlei bedrijven. Zo werkt *Pantar* nu samen met kringloopbedrijf *Rataplan*. Op de kringlooplocatie van *Rataplan* in Diemen werken thans 62 *Pantar* medewerkers. Ook de gemeente Diemen onderkent dat het belangrijk is voor *Pantar* om opdrachten binnen te halen. Onlangs besloot de gemeente het groenonderhoud binnen de hele gemeente voor een periode van 5 jaar aan *Pantar* te gunnen. Hiermee werd de bijzondere band tussen gemeente en *Pantar* extra onderstreept.

De kantine van de Werkinrichting Diemeroord in 1957

De 'AGO'-autobussen zorgden voor het personenvervoer naar de werkboerderij 'Van Kriekenoord' (foto AGO-archief)

Dit artikel is tot stand gekomen met medewerking van: Frie Jansen (oud-voorzitter Raad van Bestuur Pantar en oud-voorzitter Stichting AGO), Piet Dek (oud-directeur Pantar), Henny Jacobse (directeur AGO-zwembad en oud-directeur AGO), Theo Brak (oud-stafmedewerker Pantar), Jan Tiggelaar (oud-stafmedewerker Pantar), Paul Wejnans (planeconoom Gemeente Diemen), Martijn Alderse Baas (beleidsmedewerker afdeling Samenwerking Gemeente Diemen) en Bianca Vermeij (communicatieadviseur Pantar).

Literatuur

- **Kaandorp**, Elise (red.): *Imago; 75 jaar AGO, speciale uitgave 1931-2006*, Stichting AGO, Diemen, 2006.
- **Klingeren**, F. van: *Werkinrichting Diemeroord*, in: **Bouw**, centraal weekblad voor het bouwwezen, uitgave Stichting Bouw, jrg. 14, nr. 13, 1959, pag. 349-351.
- **Krook**, Wiard: *Monumentale kunst in Diemen; wandschildering Pierre van Soest*, in: **HKD**, jrg. 19, nr. 1, 2009, p. 23.
- **Swart**, Wil: *Onbeperkt inzetbaar*, in: Jan Tiggelaar (red.): *WRA-Groep*, 2000.
- **Z.a.:** *Van Gunst naar Recht; een periode van 50 jaar solidariteit met de medemens, 1 januari 1927-1 januari 1977*, Gemeentelijke Sociale Dienst Amsterdam 1977.
- **Z.a.:** *P.A. Magazine, Speciale Uitgave ter gelegenheid van de pensionering van Piet Dek*, Pantar, 2010.

1975: "To moet zwemmen"

BURGEMEESTER SAMKALDEN, NICO SPITS, MARTINE BIJL, BARRY HULSHOFF, ENITH BRIGITHA EN JAN JONGBLOED IN ACTIE VOOR AGO-BAD IN DIEMEN

Taco ten Dam

Op 20 maart 1975 startte de actie "To moet zwemmen" die dankzij een aansprekende en opvallende promotie een plaats heeft gekregen in het collectieve geheugen van veel oudere Amsterdammers en Diemenaren. "To moet zwemmen" is een voorbeeld van een geslaagde goededoelenactie in een tijd dat de goede doelen nog wat beschroomd met een collectebus stonden te rammelen in een tochtig winkelcentrum of de bus lieten rondgaan in een donkere bioscoopzaal.

Verwaal

Maar AGO-directeur E. Verwaal, die zo druk was geweest met de nieuwbouw van de AGO aan *De Sniep*, wilde een zwembad bij zijn vestiging. Een eigen zwembad, geheel aangepast aan de behoeften van gehandicapten. Vrijtijdsbesteding, waaronder bewegen en zwemmen, rekende men in de jaren zeventig immers ook steeds meer tot de AGO-taken. Er was al geëxperimenteerd met zwemmen in de Amsterdamse baden, maar daar kon men alleen terecht buiten de normale uren, was het water te koud en ontbraken de voorzieningen die nodig zijn voor meervoudig gehandicapten. Verwaal had een droom: een eigen zwembad en dat zwembad moest er komen.

Coca Cola

Verwaal was een creatief man die er geen bezwaar in zag om Amerikaanse marketingtechnieken in te zetten. In een tijd waarin de AGO in haar naamgeving de ommezwaai maakte van "Arbeid Geestelijk Onvolwaardigen" naar "Arbeid Gezondheid en Opvoeding" vroeg Verwaal twee creatieven van Coca Cola een campagne te maken. De campagne moest opvallen en het hart raken van Amsterdammers. In de campagne stond het vrolijke en open gezicht van een jonge vrouw centraal. Jonge vrouwen deden het altijd goed in reclame-uitingen, maar dit was nieuw: de jonge vrouw, To de Jong, had het syndroom van Down.

André van Duin en "Willempie"

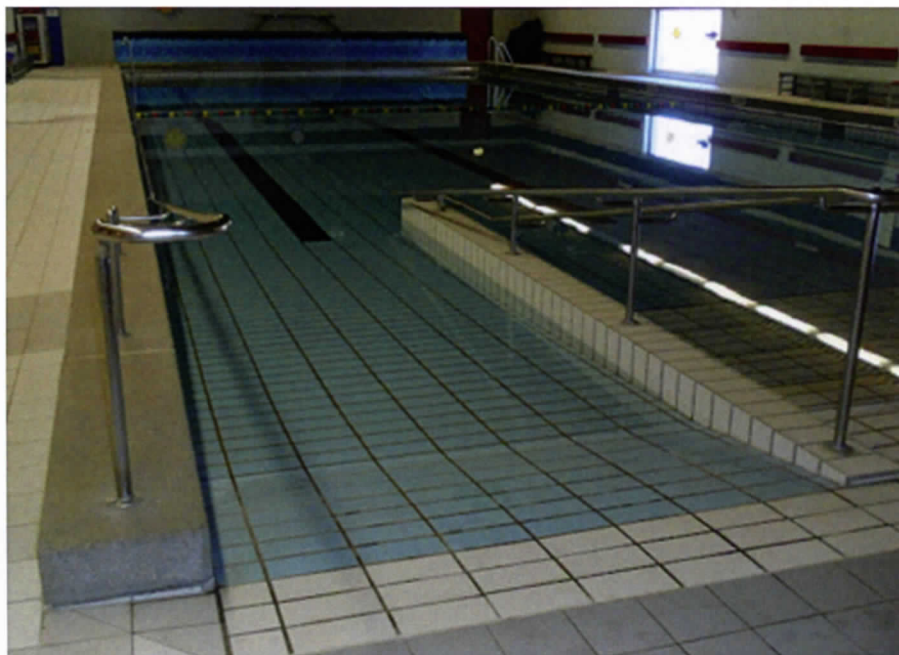
Daarmee namen Verwaal en de Coca Colamensen een risico. Aan de ene kant was het grote publiek eraan gewend dat in de volle Amsterdamse bioscoopzalen in de pauze steevast werd gecollecteerd voor het Bio-Vakantieoord. Iedereen kende het filmpje met die rammelende bus en die jongen die zei: "En weet je wat ik nou het leukste vind? Dat ik kan zwemmen en mijn ouders niet!" Die zin werd later ingekort tot: "En weet je wat ik nou het leukste vind?..." Het werden gevleugelde woorden voor lolbroeken op kantoor en in het café.

Aan de andere kant reageerde in die jaren een vereniging van ouders van geestelijk gehandicapten met heftige kritiek op de carnavalskarakter "Willempie" die een eerste plaats op de hitparade bereikte. André van Duin figureerde op de televisie bij TopPop van Ad Visser

De actie "To moet zwemmen" werd ondersteund door tal van prominenten. Van links naar rechts: Jan Jongbloed, J. Allema, Enith Brigitha, Hans Tetzner, Nico Spits, Barry Hulshoff en C.J. Verwaal. Zij omringen To de Jong, het gezicht van de actie (foto AGO-archief).

als een zot met een oenig brilletje, een scheve mompelmund, een scheefgeknoopte regenjas en een brommerhelm op het onnozele hoofd. De AVRO besloot na de kritiek dat "Willempie" niet meer op de televisie mocht.

Het was Joop van den Ende die een weerwoord bedacht. Hij wist dat Van Duin dit niet bedoeld had en dat hij kapot was van de kritiek. Van den Ende organiseerde vier middagen in Carré die gratis konden bijgewoond door minder begaafde jongens en meisjes. Toen André van Duin tijdens de eerste show opkwam in een ander pak, riepen de kinderen onmiddellijk om "Willempie". Van Duin pakte daarop zijn helm en jas en speelde de rest in de gedaante van het omstreden type-tje. Zo bleek dat de geestelijk gehandicapten die door hun ouders en de AVRO in bescherming waren genomen, zelf het grootste plezier om dat rare mannetje hadden.

Uniek Comité van Aanbeveling

Het was een voorbeeld van de worsteling met ambivalente gevoelens ten opzichte van geestelijke gehandicapte mensen. Maar Verwaal en Coca Cola geloofden in een openlijke en eerlijke actie en niet in het bedilligerige jaren '50-paternalisme van de AVRO. Het ging om een zwembad dat er moest komen. Het was typisch Nederlands en dus AVRO om verontwaardigd te doen om de verkeerde dingen. Zo had de AVRO ook een reportage kunnen maken over de slechte zwembadvoorzieningen voor geestelijk gehandicapten.

To de Jong, een medewerkster van het *Werkverband*, werd het gezicht van de actie. Klinkende namen maakten hun opwachting in het comité van aanbeveling: Samkalden, burgemeester van Amsterdam, Allema, de directeur van de GG & GD en Martine Bijl. "Zij was een geweldige steun gedurende de hele actie," aldus bestuursvoorzitter Frie Jansen, "daarnaast kregen we steun van bekende sporters. En dat waren ook niet de minsten: zwemster Enith Brigitha, hockeyer Nico Spits, voetballer Barry Hulshof en keeper Jan Jongbloed."

Brigitha was een supervoorbeeld van een gezonde, jonge vrouw van 20 jaar die alles met een zwembad had. Zij was in die jaren met af-

stand de beste zwemster van Nederland, won 21 nationale titels en haalde zilver en brons bij wereldkampioenschappen waarbij ze alleen (naar later bleek gedrogeerde) Oost-Duitse meisjes voor zich moest dulden. Zij was sportvrouw van het jaar in 1973 en 1974 en boven alles was Enith Brigitha, lid was van 't Y en trainde in het *Sportfondsenbad-Oost*, een 'local hero'. Nico Spits was een fenomeen in de Amsterdamse hockeywereld. Wereldkampioen hockey in 1973 en vlaggendrager van de Olympische ploeg in 1974. Barry Hulshoff was als voorstopper van het gouden *Ajax* en immens populair in de Amsterdamse regio. Jan Jongbloed was de keeper van het in die dagen beste nationale team ter wereld, bovendien een Amsterdammer uit de Jordaan met het hart op de tong.

Druppelkaart

Het ludieke idee was dat iedere Amsterdammer een druppel kon bijdragen aan het zwembad door het kopen van een 'druppelkaart'. De kaarten met daaraan een zakje water, verpakt door *Boldoot*, werden in eerste instantie voor 5 gulden verkocht, maar dat bleek te duur. Toen de prijs daalde naar 1 gulden, vlogen de kaarten weg. De actie werd een daverend succes. Ook nu nog is voor héél veel mensen, ook buiten Amsterdam en Diemen, de naam AGO synoniem aan "To moet zwemmen". Door de hele stad hingen posters, opgehangen door de directie zelf, er werd actie gevoerd tijdens evenementen ook buiten Amsterdam en er werd een galadiner georganiseerd met bekende artiesten.

DE AKTIE TO
 Druppelkaarten kosten f 5.—
 Ik geef ze voor f 4.50
 U kan f 1.000,— winnen
LAAT TO GAUW ZWEMMEN
BLOEMENSTAL
 naast het gemeentehuis

Eerste paal

De bijdrage van het *Nationaal Fonds Sport Gehandicapten* maakte de financiering uiteindelijk rond en op 1 september 1976 werd de eerste paal geslagen door Martine Bijl, Enith Brigitha en natuurlijk To de Jong. Het zwembad is niet alleen nog steeds een belangrijke sportvoorziening voor gehandicapten en bejaarden in de regio, maar ook voor veel Diemense peuters die er hebben leren zwemmen.

Literatuur

- Gelder, Henk van: *Joop van den Ende; de biografie*, Amsterdam 2012.
- Kaandorp, Elise: *To moet zwemmen*, in: *Imago, 75 jaar AGO, speciale uitgave 1931-2006*, Stichting AGO, Diemen, 2006, pag. 20-22.
- Internet: <http://jeugdsentimenten.net/beeld-en-geluid/films/de-bioscoop/>.
- Internet: http://nl.wikipedia.org/wiki/Nico_Spits/.

SPORT EN MEUBELS OP 'DE SNIEP'

Alfons Ruitenbeek

Als CDA-lid was Alfons Ruitenbeek van 1978-1986 wethouder van Diemen, onder meer als portefeuillehouder van Sportzaken, maar ook van Economische Zaken. In dit artikel haalt hij herinneringen op aan *De Sniep* waarin het sportpark en de meubelboulevard centraal staan.

'Verovering' van Sportpark De Diemen

Voor de veldsporten was er het *Sportpark Spoorzicht* naast het station Diemen. Daar waren de voetbalvelden van *SV Diemen* die je vanaf het parkeerterrein via een smal bruggetje kon bereiken. Bijna in de woonwijk Harmonielaan lag ook het honkbalveld van de *Giants*. Er waren vaak klachten van de bewoners over rondvliegende ballen. Bovendien was er al lang ruimtetekort. Zo vonden de tennissers hun plek aan de Willem de Zwijgerlaan. In de winter werd een tennisbaan gebruikt als schaatsbaan. Die werd langzaam opgespoten tot een schaatsbaan. Het werd op prijs gesteld dat ik als wethouder 's nachts naar deze activiteit kwam kijken!

Bij de aanleg van Diemen-Zuid kwamen er al snel vragen over de sportvoorzieningen. Grote promotor voor het tennissen was mevrouw Winnie Gontha van TVDZ, de nieuw opgerichte *Tennisvereniging Diemen Zuid*. Ik gebruik dit als voorbeeld om aan te geven dat in die jaren er veel wensen waren, maar die niet gemakkelijk vervuld konden worden, omdat er voor de veldsporten gewoon geen ruimte was.

Amsterdam

Maar we hadden toch het sportpark *De Diemen* op *De Sniep*? Als je de ventweg af liep, vond je op *De Sniep* het *Sportpark De Diemen*. Er stond op het bord niet bij dat het van de gemeente Amsterdam was. Plannen voor uitbreiding waren er niet. Het park was aan de noordkant vreemd afgerond. Vanwege grondreservering voor een eventueel afbuigende spoorlijn. Amsterdam wilde het park daarom niet definitief maken. Er mochten geen sportkantines komen. Ik herinner me nog dat het de thuishaven was van *De Zwarte Schapen*.

In mijn aantekeningen van toen lees ik nu dat op 12 juni 1979 de 50^e vergadering van onze *Sportraad* werd gehouden. Feestje bouwen? Nee, het was het signaal om ons op een eventuele aankoop van het *Sportpark De Diemen* te richten. Ik zag het zelf als een 'aanval'.

Bij het 25-jarig bestaan van *De Meer*-handbal op 26 augustus richtte ik me in mijn felicitatie toespraak 'over de hoofden heen' tot de *Amsterdamse Sportraad* om het *Sportpark De Diemen* over te dragen. Onze ambtenaar Sportzaken Cees Verburg ging met wethouder Kuijper van Amsterdam praten. Die dacht eerder aan het samengaan met een Amsterdamse club. Of een veld vrijmaken voor Diemen. Het leverde in feite niets op. *SV Diemen* bleef hameren op renovatie van haar tweede veld. Ook zou ze niet willen verhuizen naar eventuele ruimte op *Sportpark De Diemen*.

Intussen namen we verbaasd kennis van de bouw van kantines voor ADW en later ACT op het Sportpark. Al deze zaken leidden tot nieuw overleg met onze clubs, onze *Sportraad* en met Amsterdam.

Walraven

Maar met het aantreden van wethouder Walraven van Sportzaken van Amsterdam kwamen er nieuwe kansen. Ik belde hem op en kondigde aan dat ik in de a.s commissievergadering op de publieke tribune zou gaan zitten. Daar schrok hij van: "Wethouders van een naburige gemeente kunnen gewoon aan de tafel van de commissie zitten. U mag een ambtenaar meenemen en ik zal er een besloten vergadering van maken."

Op 18 februari 1983 om halfdrie was ik welkom. Samen met ambtenaar Cees Verburg zorgden we voor een goede voorbereiding.

Wethouder Steven Dijk slaat op 13 december 1989 de eerste paal voor het clubhuis van 'sv Diemen' op het 'Sportpark De Diemen' (foto archief sv Diemen)

Links en onder: op 1 december 1983 sloeg Alfons Ruitenbeek, de Diemense wethouder van Economische Zaken, officieel de eerste paal voor de bouw van een meubelzaak aan de Meubelboulevard op 'De Sniep' (foto's Gerrit Hols)

contacten met Mijnders, Stoutenbeek, Van der Meer ("Bij wie ook weer?") Hij zorgde voor de oprichting van de *Stichting Meubelstraat Diemen*.

Op 1 december 1983 sloeg ik als wethouder Economische Zaken een eerste paal voor een meubelbedrijf op *De Sniep*.

Maar de gemeente Amsterdam had ook plannen. Dat hoorde ik van wethouder Ennäus Heerma. Tegen de wijziging van ons bestemmingsplan werd bezwaar gemaakt. Wethouder Jan Schäfer wilde in Amstel III ook een meubelconcentratie. Hij dacht in de buurt van *IKEA*. Hij sloot een compromis met me. Zijn

Op tien flap-overvellen schreef ik de situatie in Diemen. Verburg en ik gingen per auto naar het Amsterdamse stadhuis, nog aan de Oudezijds Voorburgwal.

Maar de weg langs het Binnengasthuis was afgesloten. Dan maar doorrijden naar de Warmoesstraat en het kleine straatje naast Krasnapolsky in. Maar we kwamen bedrogen uit, halverwege kwamen we in een parkeergarage terecht. Verburg snel betalen en weer verder, nu aan de andere kant van het Stadhuis. We waren eigenlijk te laat. Verburg nam de flap-over uit de auto en liep zo snel mogelijk over het voetgangersbruggetje naar het stadhuis. Ik reed door om óók aan de andere kant te komen. Ik had een afspraak gemaakt om daar te mogen parkeren. Het pleintje was geheel bezet. De bodes waren alsmar bezig om auto's te verschuiven. Je moest de auto openlaten met de sleutel erin.

Succes

Hijgend kwam ik boven en hield aan de hand van de flap-over een gloedvol betoog (je zou het nu een power-point presentatie noemen!). Op de tribune zaten onze raadsleden Rob van Leeuwen, Hanneke van Wel, Corrie Post en ook de *Diemer Courant*. Het had wel iets losgemaakt, de commissieleden vonden dat de wethouder Diemen moest helpen.

Maanden later kregen we bericht, dat Amsterdam vijf velden voor Diemen vrij wilde maken. En tot slot: eind 1984 wilde Amsterdam het hele sportpark overdragen. Het gereedkomen van het geheel vernieuwde *Sportpark De Diemen* heb ik als wethouder niet meer meegeemaakt.

Wel vond ik het eervol door mevrouw Gontha te worden uitgenodigd om bij de opening van haar tennisbaan *TVDZ* aanwezig te zijn.

Meubelboulevard

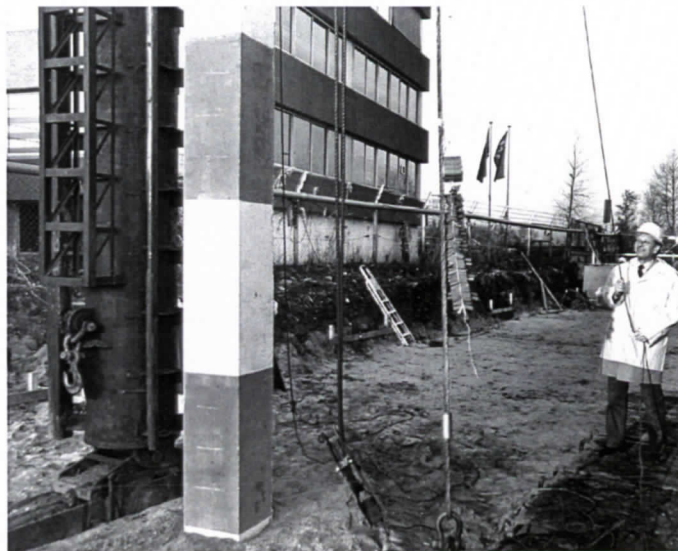
Door het dempen van de Muiderdreef vanaf het viaduct ontstond er een nieuwe infrastructuur. Er werd een eerste gebouw neergezet door Jan de Hoop. Later toen de Rijksweg 1 niet meer Diemen doorsneed, ontstonden er nieuwe mogelijkheden.

In mei 1981 onderzocht het *Centraal Instituut Midden- en Kleinbedrijf* (CIMK) de mogelijkheid voor een concentratie van meubelbedrijven.

Op 28 augustus 1981 mocht ik de opening van *Mijnders' Meubelen* verrichten. Op 3 juni 1983 woonde ik de opening bij van *Bela-Meubelen* langs de Muiderstraatweg. Projectontwikkelaar Gommerts had

concentratie zou hij beperken tot 50.000 m² en de bij ons al gevestigde bedrijven zou hij niet toelaten.

Toen Diemen jaren later besloot aan *De Sniep* een woonbestemming te geven, was het niet zo moeilijk om de meubeliers te vragen te vertrekken. Ze hadden grote belangstelling voor de *Villa Arena*.

De laatste foto voor de definitieve sloop van 'Mijnders Meubelen' op 'De Sniep' in Diemen (foto 2001, Gerrit Hols)

WONEN IN DE BURGEMEESTER BICKERSTRAAT IN DE JAREN '50

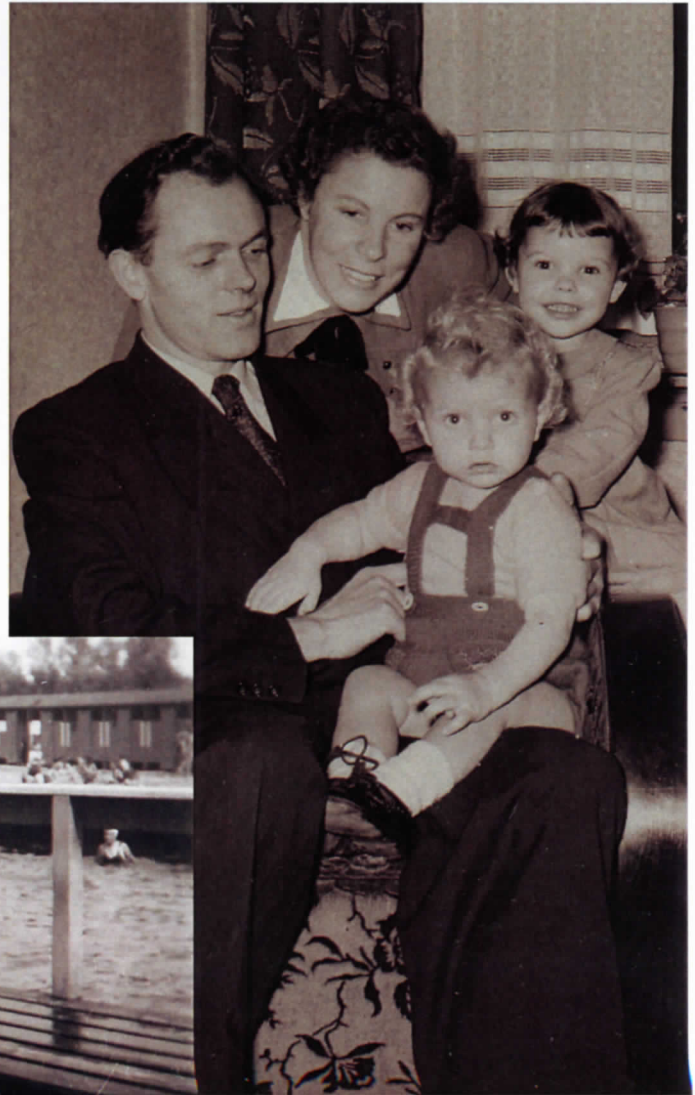
Will Bulterman, Taco ten Dam & Wiard Krook

De fotoserie op deze pagina's is afkomstig uit de fotoalbums van de familie Dubelaar en de familie Hartsink. Het gezin Dubelaar woonde in de Burgemeester Bickerstraat 9 en bestond verder uit Herman Dubelaar, Nel Dubelaar-Helsloot en de kinderen Willy en Rob.

Herman Dubelaar verrichtte in de kelder van zijn huis de eerste werkzaamheden die zouden leiden tot een elektronicazaak op nummer 4. Later ging hij samenwerken met radiomonteur Ligthart met wie hij begin jaren zeventig naar het nieuwe winkelcentrum een zaak opende. De namen *Dubelaar en Ligthart* werden en zijn voor velen nog steeds een vertrouwde klank voor veel Diemenaren. De witgoedzaak is tegenwoordig bekend onder de naam *Expert* en is nog steeds in het winkelcentrum aan het Diemerplein gevestigd.

De familie Hartsink woonde in de Burgemeester Bickerstraat 16. Het bestond uit vader Gerard, moeder Lies Hartsink-Kloosterman en de kinderen Riet, Gerard, Joop, Cor, Trees, Joke, Jos Martin, Els, Will en Ton. HKD-redactrice Will Bulterman groeide op in de Burgemeester Bickerstraat en maakte een selectie uit de vele familiefoto's van de families Dubelaar en Hartsink.

Het beeldmateriaal werd met dank ter beschikking gesteld door de familie Dubelaar en de familie Hartsink-Bulterman.

3.

1.

2.

4.

5.

1. Op deze foto uit 1942 zien we Leida, Mien, Sjaan, Fien, Diana en Nel Helsloot in het damesbad van de Diemerplas. Op de achtergrond de badhokjes 'voor de hele dag'. Het zwembad van Kaskens was ook vanuit Amsterdam goed bereikbaar met de Gooische tram. Met een dagretour van een kwartje en een toegangsprijs van een kwartje voor volwassenen en 15 cent voor de kleintjes was het zwembad uitermate populair, vooral toen de Wehrmacht in 1942 het Noordzeestrand tot verboden gebied voor de burgers verklaarde.
2. Wandelen op de Hartveldseweg in het najaar van 1953. Moeder Nel met Willy achter de kinderwagen met Rob.
3. Gewoon een gelukkig gezin in de jaren vijftig in de Burgemeester Bickerstraat 9: Herman Dubelaar, Nel Dubelaar-Helsloot, Willy en Robbie Dubelaar.
4. Glunderend staan Willie, Tonnie en Elsje Hartsink klaar om op Koninginnedag 1953 naar de feesttent te gaan.
5. Op de klassieke kinderfoto van fotograaf Sanders uit 1954 staat de eenjarige Robbie op de keukenstoel bij het jaren '50 gespikkelde granito aanrechtblok. Uit de kraan kwam alleen koud water.
6. Nel Dubelaar in 1954 met Willy en Robbie trots op de driewieler voor de oude winkel van Kaskens in de Burgemeester Bickerstraat.

6.

7.

8.

7. Tijdens Koninginnedag 1955 voerspelt Elsje Hartsink (met kaarten op haar hoofd) de toekomst. Zij wordt begeleid door broertje Tonnie, nichtje Fieneke van der Schoot en zusje Willie.
8. In de jaren vijftig waren straatfotografen alom aanwezig in speeltuinen en bij scholen. In de Schoolstraat kiekt een Rotterdamse straatfotograaf moeder Nel Dubelaar met Willy en Robbie.

9.

10.

11.

9. Trouwfoto van Rietje Hartsink en Henk Nieuwenhoff 14 april 1956 in de deuropening van Burgemeester Bickerstraat 16. Van links naar rechts de bruidskinderen Willie Hartsink, Tonnie Hartsink, Marina Baay en Elsje Hartsink.
10. In mei 1956 staan buurtkinderen Margriet en Truusje de Kock, ter gelegenheid van het communiefeest van zus Henriette, ook op de foto voor de deur van hun woning aan de Burgemeester De Kievietstraat 1.

13.

12.

14.

11. In de deuropening van de Burgemeester Bickerstraat staat Willy Dubelaar klaar voor haar eerste Heilige Communie in 1956. Aan de overkant zijn de huisdeuren met de nummers 14 en 16 zichtbaar. Bij de familie Hartsink op nr. 16 staat de deur een beetje open en is het touwtje uit de brievenbus zichtbaar. Geen overbodige luxe voor een gezin met 11 kinderen.
12. In Amsterdam en Diemen hielden veel mannen duiven als hobby. Zo ook Herman Dubelaar die zijn vogels koestert op het trapje in de achtertuin van de Burgemeester Bickerstraat. Links aan de muur een al even klassiek jaren '50-beeld: zinken wastobbes aan de muur.
13. In 1958 openen de erkende installateur Dubelaar, toen nog zonder compagnon Ligthart, zijn winkel aan de Burgemeester Bickerstraat 4. Topkwaliteit in Diemen: een winkel met Philips en Miele.
14. Wintertijd in Diemen. Sneeuwballengevecht voor de deur van de familie Van Diemen op nummer 22 in de Burgemeester Bickerstraat.

15.

16.

18.

17.

15. Een klassenfoto van de zesde klas van de Sancta Mariaschool met zuster Richarda. Pas in 1971 fuseerde de Sancta Mariaschool (177 meisjes) met de Sint-Petrusschool (213 jongens) en ging verder als de gemengde katholieke lagere school Sint-Petrusschool.

16. Voetbal zoals voetbal was in de jaren vijftig. Tonnie Hartsink als keeper bij het muurtje van het huis in de Burgemeester Bickerstraat.

17. Op 12 augustus 1961, een mooie zonnige dag, trouwden Joke Hartsink en Nico van Buuren. De zussen Els, Trees en Willie staan in hun mooiste kleding klaar op de veranda.

18. In 1975 worden de huizen aan de even kant van de Burgemeester Bickerstraat afgebroken voor nieuwbouw. De huizen aan de overkant bleven nog enige tijd staan. Rechts op de hoek op nummer 13 Chinees Restaurant Ling Hong, waar Raymond Ho zijn zaak begon in de voormalige winkel van Johan Kaskens. Later verhuisde Ling Hong naar de Ouddiemerlaan.

Schilderij “De Bevrijding van Sint Petrus uit zijn Banden” gerestaureerd

DE HEILIGE PETRUS NU OOK BEVRIJD VAN VUIL EN OUD VERNIS

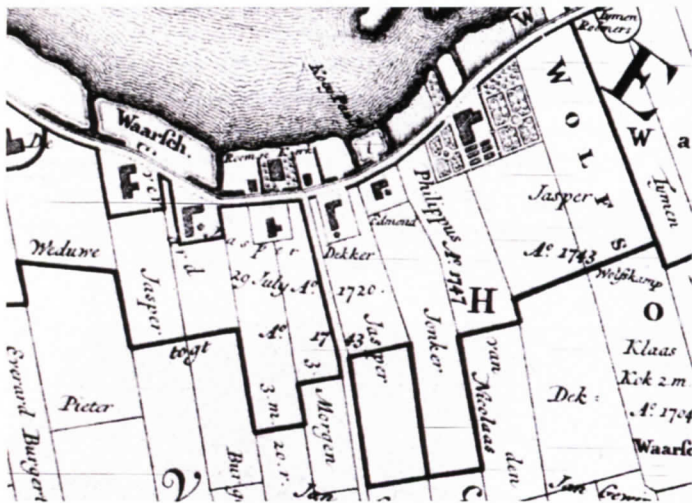
Ellen van Meurs

Begin september kwam het schilderij “De bevrijding van Sint Petrus uit zijn Banden”, geschilderd door Balthasar Beschey (1708-1776), weer terug in de Sint Petrus’ Bandenkerk, nadat het gedurende de zomermaanden werd gerestaureerd door Richard Hartskeerl uit Haarlem. Het resultaat mag er zijn: het doek straalt weer en hangt strak in de, nu glanzend zwart/goud geverfde lijst. Dank aan allen die dit financieel mogelijk hebben gemaakt.

Wat er na de restauratie tevoorschijn kwam

Nu het vuil en de oude vernislaag verwijderd zijn, is er meer te zien en te begrijpen van het schilderij. Achter het getraliede venster is bovenaan weer een stukje blauwe lucht te zien: de dageraad; wellicht bedoeld als hoopvol symbool voor de naderende bevrijding van Petrus en daarmee ook van de rooms-katholieke kerk in haar positie destijds, als officieel verboden religie.

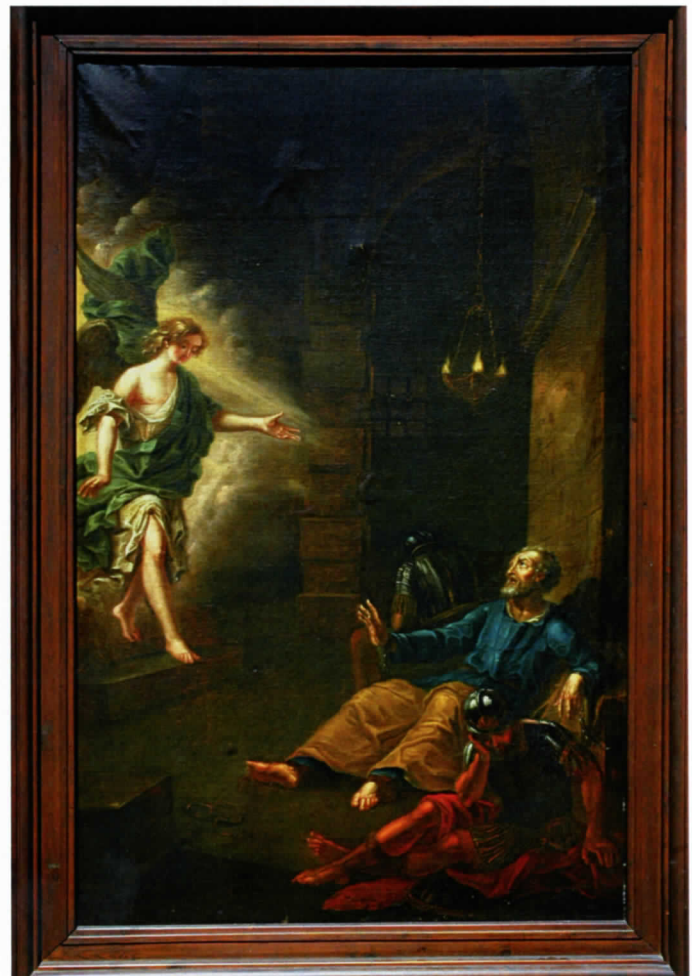
Ook de slapende soldaat rechts op de voorgrond komt nu in een ander licht te staan. Nu de kleuren helderder zijn, wordt duidelijk

Schuilkerk ‘De Hoop’ aan de Overdiemerweg staat als “Roomse Kerk” aangegeven op de “Kaarte van alle Dijkplichtige en eenige Waalpligtige Landen Behorende onder het Hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdyk van Jan Wandelaar uit 1749 (col. Gemeentearchief Diemen).

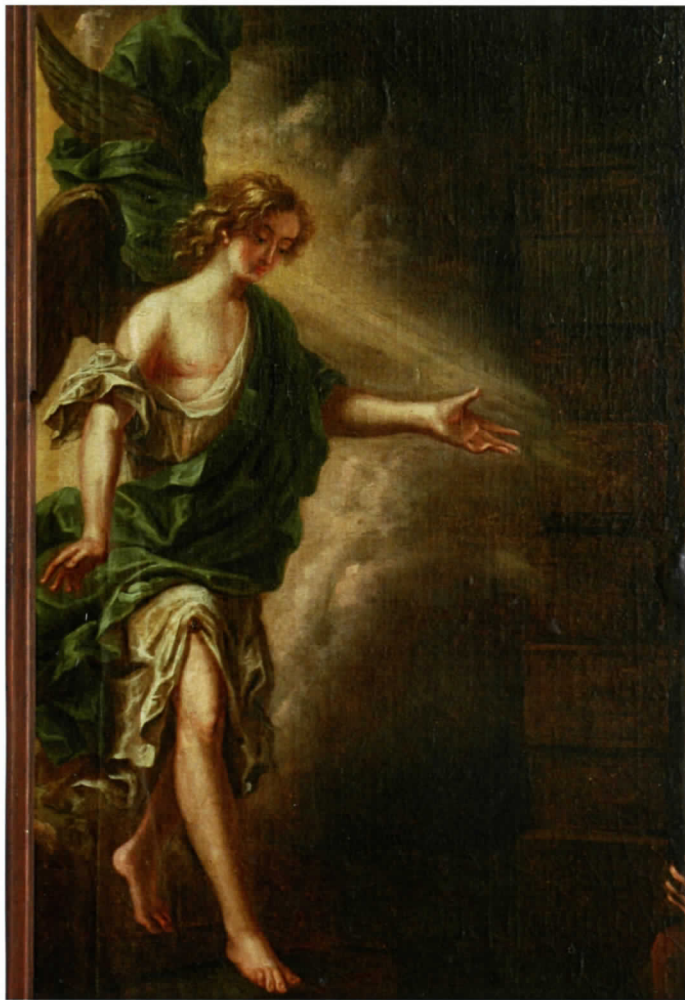
De oorspronkelijke locatie van de eerste schuilkerk ‘De Hoop’ aan de Overdiemerweg te Overdiemen (foto Ellen van Meurs, 2012).

Het eindresultaat van het gerestaureerde schilderij “De bevrijding van Sint Petrus uit zijn Banden”, in 1774 geschilderd door Balthasar Beschey (foto Wiard Krook, 2012).

waarom deze wachter er zo oranje uitzag. Op hem worden als het ware de vlammen weerkaatst van het haardvuur dat onderaan de schoorsteen brandde. In het memorieboek van de parochie staat immers dat het schilderij aan de schoorsteen in de Pieterskamer van de pastorie van De Hoop hing.¹ Dit zal in de pastorie te Overdiemen ook wel het geval geweest zijn want de compositie is zodanig dat die het best tot zijn recht komt als het schilderij op een hoge, wat donkere plaats hangt. Het licht rond de engel en de schimmige verlichting rond de olielamp komen zo het meest tot hun recht.

Na het schoonmaken zag Richard Hartskeerl ook de signatuur van Beschey op de zijkant van het ladenkastje links op de voorgrond. Het

blijft moeilijk te lezen maar waarschijnlijk staat er: "B. Bescheij pinxit 1774". De aanduiding "B. Bescheij" komt overeen met de wijze waarop pastoor Vermeulen de naam van de schilder al spelde in zijn register op de documenten die bewaard werden in een eikenhouten kistje (het oude kerkarchief dus).²

Er van uitgaande dat dit schilderij inderdaad besteld is om aan de schoorsteen van de (nu verdwenen) pastorie te Overdiemen te hangen, dan zou het jaartal 1784 daar voortreffelijk bij passen. Uit de kerkarchieven is immers bekend dat pastoor Johannes Franken deze fraaie pastorie, met vijver en tuin, in 1772 liet bouwen en in 1773 van binnen en buiten liet schilderen. Dat pas na afronding van alle werkzaamheden een schilderij besteld werd is een logische gang van zaken.³

Het restauratieproces

Richard Hartskeerl heeft gewerkt volgens het principe dat alle handelingen met betrekking tot het schilderij reversibel zijn. Dus mocht het doek in de verre toekomst weer gerestaureerd moeten worden, dan is alles wat nu is aangebracht weer te verwijderen.

Na onderzoek heeft hij het doek schoongemaakt met TAC (triammoniumcitraat) als 3% oplossing in gedemineraliseerd water. Daarna is de vernislaag verwijderd met een combinatie van alcohol, terpentine en aceton (50/50/25).

Na de schoonmaak heeft hij het schilderij enkele weken weggezet om resten oplosmiddel de kans te geven volledig uit het doek te verdwijnen. Het doek is vervolgens voorzien van een laag Japans papier. Dit om te voorkomen dat bij de volgende handelingen snippertjes verf zouden loslaten. De oude bedoeking verwijderde hij vervolgens met behulp van scalpels. De bedoeking is een steundoek dat aan de ach-

terkant van het doek waarop geschilderd wordt, is gehecht. In ons geval waren er daarbij ook losse lappen vastgeplakt, die al op verschillende plaatsen losgelaten hadden en zorgden voor vervormingen aan de voorkant.

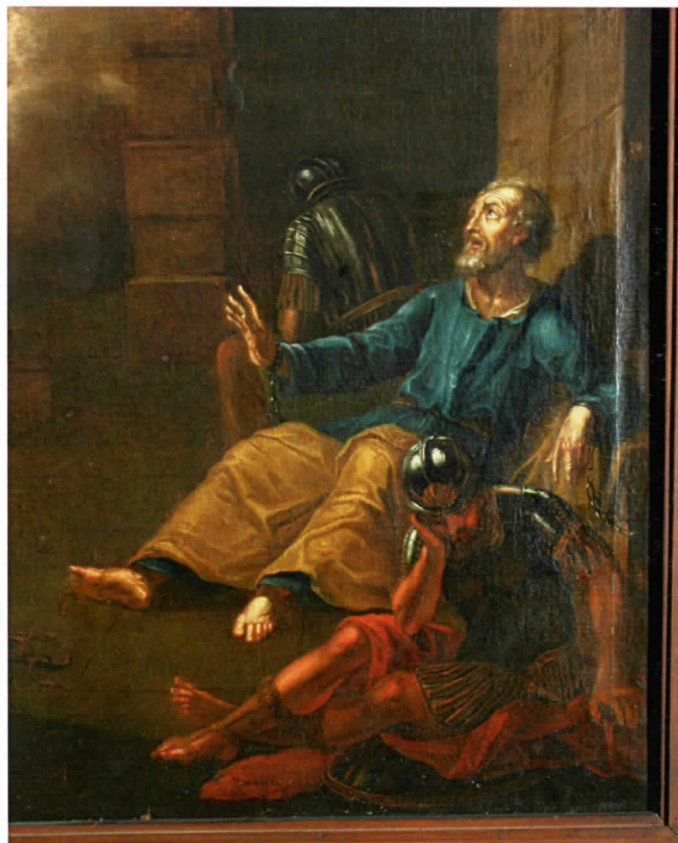
De oude bedoeking was met loodwit en stijfsel gehecht. Deze dehydrerende stoffen hebben een schotelvormig craquelé veroorzaakt, waardoor er makkelijk verfdeeltjes konden losraken. Dit is grotendeels verholpen door het aanbrengen van een nieuwe bedoeking van polyester weefsel, ongevoelig voor vocht en schimmelvorming. Op de nieuwe bedoeking werd een hechtmiddel aangebracht (Beva 371) en vervolgens werd het schilderij op een vacuümtafel gelegd die verwarmd werd tot precies 65°C. Bij deze temperatuur is de werking van het hechtmiddel optimaal.

Daarna is het schilderij weer op het spieraam (oftewel spanraam) gespannen en is Hartskeerl met de grootste klus begonnen: het retoucheren. Op de belangrijkste plekken met verfvuilval bracht hij een vulsel aan tot het niveau van de omringende originele verf. De structuur van de originele verf (bijvoorbeeld penseelstreken) werd geïmiteerd. De gebruikte verf (Gamblin aldehyde verf) is zeer stabiel en toch weer makkelijk te verwijderen, mocht dit ooit nodig zijn. Daaroverheen kwam een nieuwe vernislaag: Regalrez 1094 in Shellsol D40 (voor de kenners onder ons). Afsluitend maakte hij de achterkant van het schilderij dicht met Kapaline (foamboard).

Inwijding

Op zondag 16 september werd het gerestaureerde schilderij tijdens de mis ingewijd door pastor Tönis, onder het uitspreken van een tekst die ik te mooi vond om hier niet even volledig te herhalen:

"Bij het opzien naar dit schilderij kan het misschien voor ons betekenen dat het ook over ons zelf gaat. Ons hart, als centrum van onze emoties - waar ons hart vol van is, loopt de mond van over - kan ook soms gevangen zitten in banden van jaloezie of eigenwaan, hebzucht of achterdocht. Een mens kan dan bidden om daarvan bevrijd te worden".

Richard Hartskeerl met assistent aan het werk.

Pastor Tönis zegende het schilderij met de woorden: "De goede God zegene dit schilderij opdat wij op voorspraak van Sint Petrus bevrijd moge worden van de banden, die ons hart benauwen". Met deze woorden wordt ook aangegeven dat dit schilderij nog steeds een religieuze functie uitoefent. Het is daarmee het oudste en enige schilderij in Diemen waarvan bekend is dat de opdracht ervoor in Diemen is gegeven en dat nog steeds in Diemen in zijn oorspronkelijke functie behouden is gebleven.

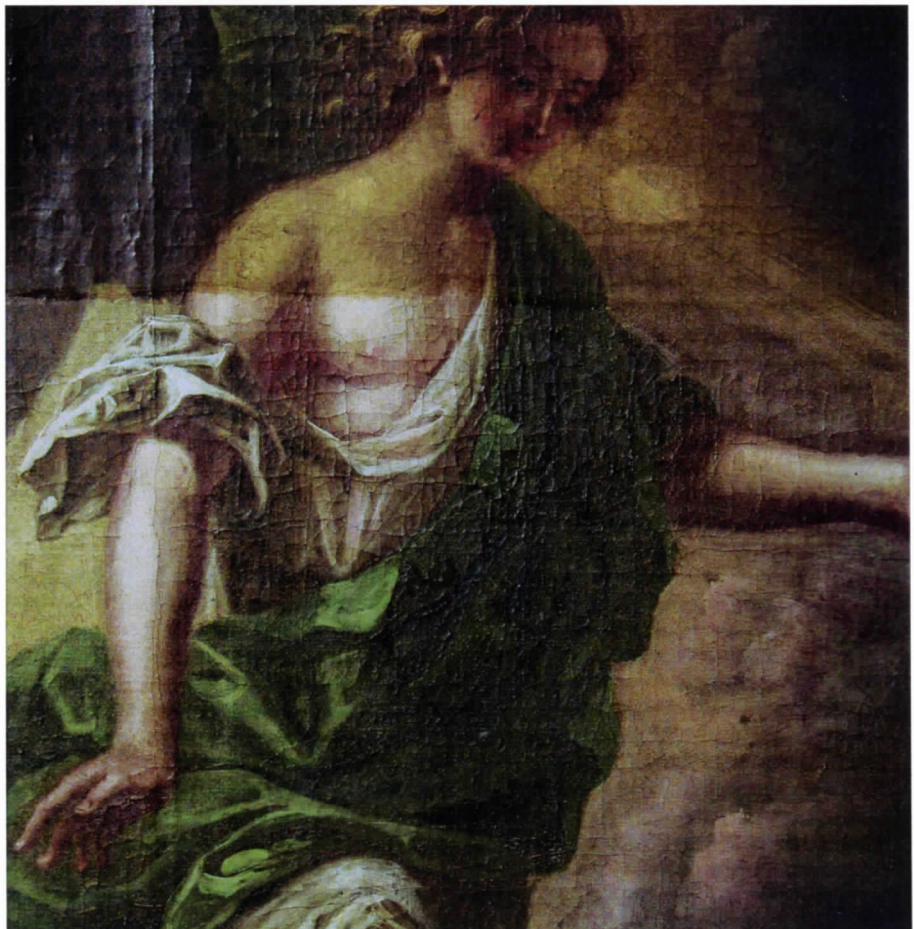
De voorkant van het doek is beplakt met Japans rijstpapier. Dit is gedaan om alle, eventueel loszittende verfschikjes, te fixeren tijdens de volgende bewerkingen (foto Richard Hartskeerl).

Noten

1. GAD ARKK: invent.nr. 3, *Liber Memorialis*, p. 194.
2. GAD ARKK: Stibbe 1999: nr. 93: *Register op de oude documenten, besloten in eikenhouten kistje, voorkomende op de inventaris der kerk, archief*, pag. 33, bij 1769.
3. Mens 1993, p. 14.

Literatuur

- Mens, L.J. van: *Het 'Kerkhuys' in Overdoemen; de Reformatie en haar gevolgen vopor de katholieke gemeenschap*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): **Het Rooms Kerkhuys te Diemen**, Amsterdam, 1993, p. 11-23.
- Meurs, Ellen van: *Terug naar de 18e eeuw; hoe de schilder van de "Bevrijding van Sint-Petrus uit zijn boeien" bekend werd*, in: *HKD*, jrg. 29, nr. 2, 2010, p. 8-11.
- Stibbe, Tieleke: *Inventaris van het archief van de RK Parochie St. Petrus Banden te Diemen 1739-1981*, Gemeentearchief Amsterdam, 1999.

De engel gedeeltelijk schoongemaakt (foto Richard Hartskeerl).

‘Plantage De Sniep’ Buitengewoon Diemen

Plantage De Sniep bestaat als het afgebouwd is uit meer dan 1000 huizen, allemaal uitgevoerd in een buitengewone kwaliteit: mooie ligging, hoog afwerkingsniveau en stijlvolle architectuur. Het eerste deel van de buurt wordt inmiddels bewoond en er wordt in een behoorlijk tempo verder gebouwd. Tramlijn 9 rijdt vanuit Plantage De Sniep in korte tijd naar het hart van Amsterdam. Het vele groen en water in de buurt zorgt voor een bijzondere woonomgeving. Langs Plantage De Sniep loopt met de Weespertrekvaart een belangrijke vaarroute voor recreanten. Het groen in de wijk zet zich door in de nabijgelegen bossen en polders rond Diemen. Zie verder: www.plantagedesniep.nl.